

Consumptie(s)

Omdat het vakantie seizoen — ook voor de redacteur-secretaris van dit tijdschrift — weer is aangebroken, veroorloof ik me enkele divagatiën naar aanleiding van de vermaarde reisgids, die zoveel aandacht aan de genoegens van de tafel besteedt. Ik doel op de reisgids van een bekende bandenfabriek in het zuiden van de EG en wel op de onlangs verschenen editie van 1974 voor de Benelux. De eerste pagina van *ESB* is deze week aan die tafelenoegen gewijd. De meeste lezers doen daarom verstandig haar over te slaan; zij zal hun niet interesseren. De vreugden van het verhemelte staan nu eenmaal niet in hoog aanzien bij de Nederlander, die dan ook op het gebied van spijs en drank — daarover zijn wel ongeveer alle culinaire specialisten het eens — in het algemeen over weinig onderscheidingsvermogen beschikt.

Dat geringe onderscheidingsvermogen weerspiegelt zich onder meer in het snelle tempo waarmee in ons land de klassieke restaurants door de Wimpy's, de Alberts Corners e.d., waarin niet de gastronomie maar de snelle maagvulling centraal staat, worden verdrongen. Maar niet minder in de omstandigheid dat we over de grenzen als notoire „muureters” bekend staan. De kwantiteiten aan grotendeels uit puur vet, vleesafval, vellen en meel bestaande, ranzige en zure geuren verspreidende, onsmakelijke troep die wij Nederlanders dagelijks „uit de muur” eten, laten wat onze kwaliteiten als fijnproevers betreft geen ruimte voor misverstand.

Ook onder de klassieke restaurants echter, vindt de gourmet er weinige van zijn gading. In *NRC Handelsblad* van 14 augustus 1971 beschreef E. Boogerman de reactie van de Franse gastronom verbonden aan de Guide Kléber op de vraag naar zijn mening over de kwaliteit van de restaurants in Nederland: „De Kléber-man keek alsof ik juist arsenicum in zijn eten had gedaan. Pas na enig aandringen was hij bereid zijn mening te geven: het eten in de Nederlandse restaurants die ik heb bezocht, zag er weliswaar goed uit maar was vrijwel zonder smaak. Er ging geen enkele verleiding van uit”. Dit is dan geheel in overeenstemming met het oordeel van bijv. José Rentos de Carvalho, die in zijn boek *Waar die andere god woont* de ingrediënten van de Nederlandse keuken, waarin „de gerechten zonder fantasie en bijna met minachting (worden) bereid”, zowel smakeloos als reukloos noemt.

Voor eigen rekening wil ik daarbij als buitenshuiseter met langjarige ervaring nog een — waarschijnlijk commercieel verantwoord, maar uit gastronomisch oogpunt verfoeilijke — vaderlandse horecagewoonte signaleren. De gewoonte namelijk om, naast met slasaus en een overmaat van azijn gemaltraiteerde salade, in alle seizoenen volstrekt smakeloze overgare blikgroente te serveren. En dat in een land dat wel eens de groentetuin van Europa wordt genoemd. We hebben echter niet alleen het Westland, maar ook Unilever binnen onze grenzen.

Wel heeft de Nederlander, als gevolg van al zijn gereis en getrek, zijn nationale menu met een aantal exotische elementen aangevuld, ja dit zelfs soms erdoor vervangen. Het bekendste exotische element op horecagebied vormen te on-

zent de Chinese restaurants. Etablissements die nog steeds zowel in de oude als in de nieuwe wijken van onze steden en dorpen opduiken en waarvan de bewoners dier wijken onveranderlijk beweren dat „er nu een goede Chinees in hun buurt is gekomen”. Welnu, met die Chinees rekende de Nederlandse culinair specialiste Wina Born in haar vaste rubriek in het maandblad *Avenue* onlangs grondig af: „„De Chinees” durft men in gezelschap van fijnproevers niet meer te noemen. Wat in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog een gewaagd avontuur was is nu massa-voeding geworden van vette, volumineuze en kledderige happen, die van Dokkum tot Tilburg precies hetzelfde smaken en die men in grote plastic zakken naar huis vervoert om in stilte naar binnen te werken”. „„De Chinees” is zo Hollands geworden als maar iets Hollands in de slechte zin zijn kan: zwaar, fantasieloos en grof en dit is dan de verwording van een keuken die toch tot de drie beste ter wereld hoort”.

Ook met de „exotische” escapades van de meeste Nederlandse restaurants maakt onze eerste gastronomisch journalist echter korte metten. Ik citeer uit dezelfde bron: „Zo langzamerhand is zich een typisch Nederlandse restaurantkeuken aan het ontwikkelen: de Keuken der Garnituren, waarin alles wat een gerecht opsiert, het oorspronkelijke gerecht aan het overwoekeren is. Onder de meest romantische namen worden er bepaalde „specialiteiten” als grote nieuwheid gelanceerd die in wezen niets nieuws zijn, alleen maar schuilgaan onder liefst dure en exotische versiersels”. „Men krijgt dan wel eens het ietwat ontgoocheld gevoel dat er een aantal buitenissige, dure en exotische zaken bij elkaar gegooid zijn die (moeten) maskeren dat het vlees of de vis die eronder zit niet veel zaaks is”.

Deze — goeddeels geleende — ontboezemingen vinden hun bevestiging in de nieuwe Guide Michelin voor de Benelux. Daarin worden aan horecabedrijven waarvan de keuken excelleert weer de bekende sterren uitgedeeld. Eén ster geven de Michelin-inspecteurs aan „een uitstekende keuken in zijn klasse”, met twee sterren duiden zij „een verfijnde keuken, (huns inziens) een omweg waard” aan, terwijl wat zij „een van de beste keukens, de reis waard” achten, door hen met drie sterren wordt onderscheiden. Welnu, waar in de BLEU — op een bevolking van 10,1 mln. — in totaal 110 sterren zijn uitgedeeld, bedraagt dit aantal in Nederland — de bevolkingsomvang veronderstel ik bekend — slechts 25. De verdeling naar aantallen sterren per restaurant is daarbij als volgt: in de BLEU 83 maal één, 12 maal twee en één maal drie sterren, in ons land 21 keer één en twee keer twee. Daarbij moet nog worden aangetekend dat beide twee-sterren-restaurants zich in het zuidelijkste puntje van ons land bevinden, nl. in Valkenburg en Maastricht. Nog sprekender wordt het kennelijke verschil in eetcultuur tussen ons meest verwante buurland en ons als we de beide hoofdsteden vergelijken. Terwijl in de Brusselse agglomeratie onder de 153 in de gids genoemde horecabedrijven 25 sterren zijn toegekend, moet de Amsterdamse, met 129 vermelde horecaondernemingen, het stellen met ..... één.

Inhoud

<i>Drs. R. Iwema:</i> Consumptie(s)	517
Column Wereld-depressie?, door <i>Drs. W. Siddré</i>	519
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i> Sanering van de Europese Gemeenschap	520
<i>Mej. Dr. A. Hessels:</i> Recreatie en ruimtelijke ordening	522
Ingezonden Beleggingsmogelijkheden voor particulieren en ontwikkelingssamenwerking, door <i>P. Gransbergen</i> , met een naschrift van <i>Drs. H. Moerman</i> en <i>Dr. P. E. Kraemer</i>	526
Maatschappijspiegel Machteloosheid in industriële verhoudingen, door <i>Prof. Dr. J. H. Buitier</i> en <i>L. J. de Wolff</i>	529
Geld- en kapitaalmarkt Het spaarverschil bij handelsbanken, door <i>Drs. A. P. Huijser</i>	531
Boekennieuws <i>G. J. Murphy: Transport and distribution</i> , door <i>Drs. J. M. Verhoeff</i>	533
<i>A. A. Powell</i> en <i>R. A. Williams</i> (red.): <i>Econometric studies of macro and monetary relations</i> , door <i>Dr. S. K. Kuipers</i>	534

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar, (incl. 4% BTW); studenten f. 52 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Wereld-depressie?

Het Engelse weekblad *The Economist*, veelal als gezaghebbend gekenschetst, waarschuwt al een half jaar voor een ernstige wereld-depressie. Reeds in december 1973 was het blad bang dat een aantal industriële landen zou proberen om hun betalingsbalanstekorten, ontstaan door de hogere olieprijsen, te verminderen door het nemen van deflationaire maatregelen. In januari 1974, toen langzamerhand duidelijk werd dat er geen sprake zou zijn van een „supply-induced”-crisis, waarschuwde *The Economist* voor het teruglopen van de effectieve vraag naar nieuw te produceren goederen en diensten. Deze „demand-induced”-crisis zou ontstaan als de Arabische wereld een bedrag van \$ 60 mrd. à \$ 70 mrd. extra aan oliedollars zou ontvangen om vervolgens deze dollars grotendeels aan de besparingen toe te voegen. Als de Arabische wereld deze additionele oliebatens niet zou besteden aan nieuw te produceren goederen en diensten in de olie-importerende wereld, dan worden er daar geen claims gelegd op schaarse middelen; de betrokken overheden in de olieconsumerende landen behoeven dan ook de reële inkomens niet terug te drukken om middelen vrij te maken. De finale bestedingen die met de hoogte van de reële inkomens samenhangen, lopen echter terug en wel als gevolg van de prijsstijgingen die voortvloeien uit de doorberekening van de hogere invoerprijzen. De \$ 60 mrd. à \$ 70 mrd. intensiveert dus enerzijds de in 1973 reeds aan het licht getreden onderbestedingstendens, omdat deze oliedollars niet meer aan lopende uitgaven besteed kunnen worden en anderzijds intensiveren en representeren deze dollars krachten achter reeds bestaande „cost-push”-verschijnselen, via de hogere invoerprijzen, in de olie-importerende wereld.

In het nummer van begin juni bespreekt *The Economist* opnieuw de gevaren van een door de vraagzijde geïnduceerde recessie¹⁾. Slechts enkele landen hebben deze gevaren tijdig onderkend, maar „hardly any country is deflating demand”. Het blad noemt in dit verband Nederland niet met name. In elk geval dient wel vastgesteld te worden dat in de Nadere Nota over het beleid in 1974 (van 20 maart jl.) de Nederlandse regering maatregelen aankondigde om de volume-ontwikkeling van onze bestedingen op een aanvaardbaar peil te handhaven. In het nummer van juni pleit *The Economist* voor „large scale cuts in indirect taxation around the world”. Hiermede beoogt het blad een

neerwaartse druk op het door de grondstoffenprijzen gestegen binnenlandse prijsniveau te doen uitgaan. Als dat gebeurt, dan zal ook de uitholling van de binnenlandse finale vraag getemperd kunnen worden en zullen in het bijzonder de particuliere consumptieve bestedingen kunnen stijgen. Dit voorstel past goed bij de analyse van *The Economist*. Het is mijns inziens echter nog maar de vraag of de belangrijkste schakel in het betoog van het blad wel acceptabel is. Immers, de negatieve invloed van prijsstijgingen op het volume van de finale (consumptieve) bestedingen is nogal gecompliceerd. Zo zal de invloed van prijsstijgingen op de inkomensverdeling zeker per land kunnen verschillen. En uiteraard moet daarover iets bekend zijn om de invloed van prijsstijgingen op de bestedingen te kunnen analyseren. Ook zullen de beschikbare inkomens in het ene land sterker dan in een ander land door prijsstijgingen uitgehold kunnen worden. De beschikbare inkomens zullen waarschijnlijk minder sterk uitgehold kunnen worden naarmate consumenten meer inflatiebewust zijn. Ik wil hiermede een zekere twijfel tot uiting laten komen over het volumereducerend effect van prijsstijgingen. Alleen met veel voorbehoud kan men deze cruciale stap in het betoog van *The Economist* accepteren.

The Economist zelf geeft evenwel toe dat het uithollen van de beschikbare inkomens niet zo snel gaat. Er is nog wat tijd beschikbaar om de vereiste maatregelen te nemen, in het bijzonder om de indirecte belastingen te verlagen. Het blad gelooft echter dat de autoriteiten nu hun tijd verspillen. Zij vertrouwen te veel op hun professionele voorspellers en deze nationale voorspellers zouden elkaar foppen. Iedere voorspeller gelooft dat zijn land nog net kans ziet om zijn aandeel in de wereldhandel te vergroten. Hierop wordt vervolgens ook de mening gebaseerd dat het met het volume van de totale bestedingen wel goed zal zitten.

Voorspellers in andere landen beschouwen daarop op hun beurt deze ramingen als een bevestiging van hun vermoedens dat het met de wereldhandel wel goed zit. Aldus overtuigen nationale voorspellers elkaar dat er niets aan de hand is. Het blad vergelijkt deze voorspellers met Winnie the Pooh, die in een bos, haar eigen voetstappen volgend, rondjes draait!

Wat deden onze nationale voorspellers? Lieten zij zich ook door hun collega's elders foppen? Deze vragen kunnen hier niet serieus worden beantwoord. Daarvoor zou immers een nauwkeurig inzicht nodig zijn in de manier waarop het CPB de wereldhandel raamt. Wat voorspelt het CPB? Het *CEP 1974* gaat inderdaad uit van een „optimistisch scenario”, waarbij aangenomen werd dat de wereldhandel in 1974 met 2 à 4% zal stijgen t.o.v. 1973. Ook wordt een toeneming van ons exportvolume met 5% verwacht, hetgeen erop wijst dat ons aandeel in de wereldhandel nog enigszins stijgt. Het Engelse blad is pessimistischer over het verloop van de wereldhandel en komt tot de reeds eerder in deze column genoemde conclusie: „forecasters convince themselves that there is nothing to worry about”.

Deze conclusie is zeker niet waar voor onze voorspellers. Het CPB houdt wel degelijk rekening met de mogelijkheid van een geringere uitbreiding van de wereldhandel: „de kans hierop is niet van ieder realisme ontbloot” (*CEP 1974*, blz. 135). En dank zij het CPB kan ik de lezer van deze column ook een antwoord geven op de vraag die *The Economist* aan de nationale voorspelbureaus stelt, t.w. hoe ontwikkelt de economie zich als je geen toeneming van de wereldhandel veronderstelt. Welnu, het CPB heeft een onzekerheidsvariant gepubliceerd met 5% minder wereldhandel en met een daarmee gepaard gaande daling van de grondstoffenprijzen van 4%. Het spoorboekje laat zien dat het gecombineerde effect zowel op de produktie als ook op de werkgelegenheid negatief zal zijn. Ten opzichte van 1973 zouden er in 1975 onder deze omstandigheden 9.000 meer werklozen zijn.

Als de analyse van *The Economist* juist is, als zij ook van toepassing is op de Nederlandse situatie en als het blad gelijk heeft met zijn pessimistische kijk op de wereldhandel, dan is het raadzaam voor de Nederlandse autoriteiten over het aanbevolen medicijn na te denken, t.w. een verlaging van de indirecte belastingen. Voorwaar geen sinecure: probeer maar eens middenstanders in de huidige tijd ertoe te bewegen om lagere BTW-tarieven ook effectief in lagere prijzen te laten uitkomen.

W. Siddré

1) Deze column werd geschreven op zaterdag 8 juni jl.

Sanering van de Europese Gemeenschap

PROF. DR. F. HARTOG

Problemen

Wie een beetje handig formuleren kan en zijn argumenten ook geschikt weet te rangschikken, zal niet veel moeite hebben, de suggestie op te roepen van een Europese Gemeenschap (EG), die op haar laatste benen loopt. Om de voornaamste moeilijkheden te noemen: Engeland dreigt met heronderhandelingen, de gemeenschappelijke energiepolitiek is mislukt, de monetaire unie is verder af dan ooit, met name doordat een van de kernlanden (Frankrijk) zijn slang uit de tunnel heeft gehaald, er is weinig dat wijst op succes van het streven, tot een zinvol overleg over de buitenlandse politiek te komen, Italië en Denemarken ontduiken de bepalingen over het vrije goederenverkeer door monetaire invoerbepalingen en de discussie over uitbreiding van de regionale ontwikkelingshulp loopt iedere keer weer vast. De EG wankelt van probleem tot probleem. Op een keer lijkt dat te moeten vastlopen. Dan knapt de zaak en valt de gemeenschap weer uiteen.

Dit is de meest pessimistische zienswijze. Misschien komt zij het dichtst bij de werkelijkheid. Er zijn zoveel imponderende factoren in het spel dat dit vrijwel niet te voorspellen valt. Wel hebben de regeringen al deze dingen zelf in handen. Als er een vaste wil is, eventueel geschonden, maar toch met handhaving van de kern van de economische samenwerking, door dit alles heen te komen, behoeft er nog geen reden tot wanhopen te zijn 1). Maar dan valt er wel heel wat te saneren. De zienswijze die in het volgende zal worden verdedigd, is dat de EG te veel op zich heeft genomen en dat de meeste problemen juist zijn ontstaan door deze overtrekking. Als een onderneming in zulk een situatie is geraakt, wordt doorgaans het snoeimes ter hand genomen om alle uitwassen weg te snijden en zich te concentreren op de meest belovende activiteiten. Men noemt dit saneren. Deze term is daarom met opzet vooropgesteld in de titel van deze beschouwing.

Reeds aanstonds kunnen we de genoemde actuele problemen m.b.t. de werking van de EG indelen in aangelegenheden die alleen maar de periferie betreffen en zaken die het wezen van de EG raken.

Nemen we eerst de perifere problemen, in willekeurige volgorde.

De heronderhandelingen met Engeland vinden niet plaats met het mes op tafel. Engeland dreigt niet met verdragsbreuk als het zijn zin niet krijgt. Dan moet er altijd uit te komen zijn. Het tot stand komen van een gemeenschappelijke energiepolitiek zou leuk geweest zijn, maar we mochten niet vergeten dat het verdrag er -- behoudens één sector -- niet toe verplicht. Ook de monetaire unie behoort tot de uitwassen. Als daar niets van komt, staat het verdrag toch nog ongeschonden overeind. Niets verplicht ook tot overleg over buitenlandse politiek. Er zal ook wel een compromis gevonden worden inzake de uitbreiding van de regionale ontwikkelingshulp. Dit is een zaak van geven en nemen, en daar is men tot dusver altijd nog uitgekomen.

Dit alles neemt niet weg dat er ook enkele ontwikkelingen zijn die de kern van de samenwerking aantasten. Dat

zijn de Italiaanse en Deense maatregelen, die in feite neerkomen op invoerbepalingen tegenover de partnerlanden. Daardoor komt het vrije goederenverkeer in het geding. De douane-unie staat in de EG zo centraal, dat wie daar aankomt de zaak op losse schroeven zet. De andere landen zijn gelukkig terughoudend genoeg geweest om geen verweermatregelen te nemen. Dit was dan nog een gunstige invloed van de geest van economische samenwerking, maar daarvoor hebben we geen EG nodig: in het verleden is deze terughoudendheid ook opgebracht door middel van intergouvernementele samenwerking in het raam van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking. Maar dit laatste kwam nooit uit boven vrijblijvendheid en er was ook voortdurend de dreiging van nieuwe handelsbepalingen, als dit in de kraam van een deelnemend land te pas kwam. Vandaar dat een kerngroep van landen besloot tot iets onherroepelijks op het gebied van de onderlinge handel. Misschien niet tegen de letter, maar wel tegen deze geest hebben Italië en Denemarken gezondigd. Zij hebben pas goed aan den dag gebracht, hoever de EG al weggezakt is. Nu dit gebeurd is, komt de vraag op of het ooit weer worden kan wat het geweest is. In ieder geval is het van groot belang, de douane-unie naar letter en geest altijd te handhaven. Als men zich daarop toelegt, kan er heel wat gemist worden dat daaromheen gegroeid is als franje, luxe of overbodigheid. Zelfs rijst de vraag of allerlei uitwassen niet negatief op de samenwerking hebben ingewerkt, door de aandacht af te leiden van wat werkelijk belangrijk is, door onnodige oneinigheid te scheppen op gebieden waar de landen nog niet rijp waren voor intensivering van de samenwerking en door de betrekkingen met de buitenwereld te schaden. Het zou dan zijn: qui trop embrasse, mal étirent! Deze gedachte wordt thans verder uitgewerkt.

Vlucht naar voren

Hoe komt het dat de EG in allerlei problemen verzeild is geraakt door zich aangelegenheden op de hals te halen waartoe het verdrag haar niet verplicht? Wie de ontwikkeling op de voet heeft gevolgd, kan zich moeilijk onttrekken aan de zienswijze dat er te veel de neiging is geweest, de kleine moeilijkheden te ontgaan door te vluchten in de grote moeilijkheden. Deze vlucht naar voren kwam vooral op twee punten tot uiting: de nasleep van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek en de pogingen, te komen tot politieke samenwerking.

Wat de gemeenschappelijke landbouwpolitiek betreft is er een te hoge wissel getrokken op de toekomstige monetaire samenwerking. Zij was gebaseerd op de fictie van vaste en onveranderlijke onderlinge wisselkoersen. Toen deze fictie botste met de werkelijkheid, werd het streven gericht op het achteraf verwezenlijken van de monetaire voorwaarden waaronder de gemeenschappelijke landbouwpolitiek kon functioneren. Maar het is nu wel duidelijk dat dit laatste voor afzienbare tijd een utopie is en dat de monetaire

1) De recente ministersconferenties gehouden nadat dit artikel werd geschreven -- geven inderdaad enige hoop.

ristische zienswijze op de verwezenlijking van onveranderlijke wisselkoersen is gelogenstraft. De deelnemende landen zijn daar nog lang niet rijp voor. Door op grond van de genoemde monetaristische zienswijze alvast ten dele op de toekomstige monetaire unie vooruit te grijpen, ontstond de bekende tunnel met zijn diverse slangen. Hier is ten duidelijkste gebleken dat het forceren van de zaak de oplossing niet dichterbij brengt, maar dat men zo juist verder van huis raakt. Meer dan ooit loopt er dwars door de EG een diepe kloof, met aan de ene kant relatief gedisciplineerde landen als West-Duitsland, Benelux en Scandinavië (als we voor dit doel ook Zweden en Noorwegen mee mogen rekenen) en aan de andere kant de landen met de lossere teugel: Engeland, Frankrijk en Italië. Als er een soepeler monetair arrangement was geweest, zou het misschien mogelijk geweest zijn, de hele gemeenschap op dit punt bij elkaar te houden.

Een ander punt waar de gemeenschappelijke landbouwpolitiek aanleiding heeft gegeven tot een vlucht in nieuwe moeilijkheden, is het streven naar uitbreiding van de regionale ontwikkelingshulp. Een van de belangrijkste aandrijfkrachten tot het aan de orde stellen van deze sterk controversiële kwestie is de in Engeland gerezen behoefte, tegenover de belangrijke aderlating in het raam van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek een tweede geldstroom te creëren, die grotendeels op dit land gericht is. Zoals gezegd, behoeft dit geen onoverkomelijk probleem te zijn, maar men vraagt zich wel af of het, als fondsen tegen elkaar in gaan vloeien, niet beter is, de hele zaak te vereenvoudigen en de gemeenschappelijke landbouwpolitiek gewoon minder duur te maken.

Als tweede punt waar duidelijk een vlucht naar voren heeft plaatsgevonden, werd genoemd de politieke samenwerking. Er heerst een wijdverbreide mening dat de samenwerking in EG-verband niet af is als zij niet bekrond wordt door een politiek dak boven de economische samenwerking te plaatsen. Tot op zekere hoogte is dit waar. De economische samenwerking kan niet zonder een bepaalde politieke vormgeving, zoals een parlementaire controle. Ook is waar dat hier nog het een en ander aan ontbreekt. Maar dit is iets heel anders dan het streven tot overleg inzake de buitenlandse politiek. Ook hier kan men zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat het onvermogen, tot een bevredigende politieke vormgeving van de economische samenwerking te komen, de regeringen op de onzalige gedachte heeft gebracht, op politiek gebied dan maar iets anders te gaan doen. Maar het verdrag wijst helemaal niet in die richting. Het kan ook gemakkelijk verkeerd werken, doordat de onenigheid in de politieke sfeer tevens de economische samenwerking besmet. Op dit punt zijn de landen evenmin rijp voor samenwerking als op het gebied van de monetaire unie. Men kan dan beter de economische samenwerking veilig stellen door de politiek in quarantaine te houden.

Een ander gevaar is dat de vrijblijvendheid van het politieke overleg zich ook gaat uitstrekken tot de economische samenwerking. Die zou daardoor worden uitgehold. Een pikante complicatie is dat een voormalige Franse president wel eens met de neiging heeft gespeeld, juist daarom de politieke samenwerking naar voren te halen. Voor zover dit laatste het geval is, wordt om zo te zeggen gestreefd naar een politiek dak, wetend dat het lekt, en zelfs omdat het lekt.

Hoe moeilijk de EG het krijgt als economie en politiek door elkaar heen gaan lopen is gebleken bij de oliecrisis. Door toedoen van de Arabische landen is er zoveel politiek door de economie heen gedaan, dat het niet langer mogelijk was, beide gescheiden te houden. Maar al kunnen we er op dit punt niet meer onderuit, er is, gezien de tot dusver opgedane ervaringen, weinig reden, van de nood een deugd te maken en de hele buitenlandse politiek binnen te halen. Hoe meer we deze buiten het overleg kunnen houden, hoe beter.

Afkappen

Als het voorgaande juist is, zal de sanering van de EG in hoofdzak gezocht moeten worden in het afkappen van overbodige en de samenwerking belastende strevingen en regelingen. Als men uit de onontkoombare problemen die uit het verdrag voortvloeien vlucht in grootse plannen, geeft dat aanvankelijk een zekere fraseologische verdooving. Er is nu eenmaal ook een belangrijke Latijnse inbreng in de EG. Maar als er dan vervolgens ernst achter de plannen gezet wordt, blijkt dat men voortdurend verder van huis raakt.

Afgekappt kan allereerst worden het streven naar een monetaire unie, omdat daar toch niets van komt. De tunnel die er nu eenmaal is kan wel blijven bestaan, maar dan los van de EG. In afwachting van een mondiaal arrangement kunnen bestaande regelingen immers beter intact blijven, maar wel met de vooropgezette bedoeling, straks op te gaan in de — hopelijk — komende algemene regeling. Als we onder deze dwang van iets te verwezenlijken wat niet mogelijk is, uit zijn, brengt dit vermoedelijk al een grote bevrijding.

De tweede ballast die overboord kan, is het overleg over de buitenlandse politiek, behalve voor zover dat rechtstreeks economische implicaties heeft. Op grond van dit laatste blijven wij veroordeeld, regelingen te treffen met de Arabische landen en zal er af en toe ook niet aan te ontkomen zijn, stelling te nemen inzake de verhouding tot de Verenigde Staten. Maar laten we de politiek vooral minimaliseren en niet streven naar gezamenlijke standpunten over niet-democratische regimes in Oost en Zuid, naar bemoeiing met de vredesregeling in het Nabije Oosten, naar een blok in de NAVO of naar gezamenlijke dekolonisatie-standpunten inzake zuidelijk Afrika.

Verder kan de associatieregeling met een aantal grotendeels Afrikaanse ontwikkelingslanden, die een hinderpaal vormt bij de betrekkingen met de rest van de derde wereld, het best geruisloos worden verwaterd door de handelsconcessies voor alle ontwikkelingslanden open te stellen.

Het grootste blok aan het been is de gemeenschappelijke landbouwpolitiek. Niet alleen leidt deze op zichzelf tot absurde toestanden, zoals Russen die volop onze roomboter kunnen smeren terwijl wij door de duurte daarvan uitwijken naar margarine, maar bovendien bemoeilijkt zij onze betrekkingen met een deel van de derde wereld en met de Verenigde Staten, terwijl zij ook voortdurend aanleiding geeft tot een vlucht in nieuwe en ten dele onoplosbare problemen.

De moeilijkheid is dat het verdrag het ons oplegt. Maar we zijn er niet toe verplicht, het zo duur te maken als thans geschiedt. Het streven zou er bij voorkeur op gericht moeten zijn, het verdrag op dit punt minimaal uit te voeren. Het wordt nu veeleer maximaal uitgevoerd, met alle genoemde bezwaren.

Misschien kunnen we een heleboel terugdraaien door overleg te openen met de Verenigde Staten, ten einde tot wederzijdse afbraak van allerlei stringente regelingen te komen. Nu de wereldmarkt voor verschillende agrarische producten gunstig is voor de producenten, bestaat de kans, van allerlei regelingen af te komen die straks misschien weer protectionistisch gaan werken.

Verder mogen onschuldige bezigheden als de gemeenschappelijke mededingingspolitiek, het vrije verkeer van arbeid en kapitaal en een paar spelregels op het gebied van de vervoerspolitiek rustig blijven bestaan.

Het gaat er om, de douane-unie onder alle omstandigheden veilig te stellen. Wat er bovendien nog nodig is om haar goed te laten functioneren nemen we meteen mee. De te grote pretenties die haar hinderen kunnen daarentegen beter verdwijnen.

Wat de EG meer wil zijn dan een douane-unie maakt haar niet sterker maar zwakker, of doet de zwakke plekken meer aan het licht treden.

Als de EG zich terugtrekt op haar kern, wordt het misschien ook gemakkelijker, het eens te worden over de politieke vormgeving, met name over de rechtstreekse verkiezing

Recreatie en ruimtelijke ordening

MEJ. DR. A. HESSELS*

Tot voor kort werd de toeneming van de vrije tijd gepaard gaande met uitbreiding van de recreatie in of buiten de woonplaats meestal positief beoordeeld. Recreatie heeft – zo luidde de gangbare opvatting – voor de individuele mens een positieve functie: zij draagt o.a. bij tot herstel van een mogelijkere verbroken fysiek en psychisch evenwicht. Dank zij recreatieve activiteiten zou men tot rust komen en zou het menszijn zich vollediger kunnen ontwikkelen. Niet alleen de individu, maar ook de samenleving zou voordeel hebben van de recreatieve ontwikkeling. De groeiende behoefte aan vrijheid, zelfontplooiing en nieuwe ervaring welke in onze samenleving – die koerst naar een steeds groter wordende reglementering en structurering – niet voldoende aan bod komt, kan in de vrije tijd worden gekanaliseerd en bevredigd. Volgens deze gedachtenang krijgt de recreatie een evenwichtsfunctie en draagt zij bij tot de instandhouding van het huidige sociale systeem.

Hoewel er ook in het verleden al stemmen opgingen die waarschuwden voor de gevolgen van nieuwe trends binnen de recreatie, begint men thans meer en meer oog te krijgen voor het feit, dat aan de groei van dit fenomeen ook disfuncties te onderkennen zijn. In een artikel in een van onze dagbladen wordt de verzuchting geslaakt, dat de welvaart (zich o.a. uitend in een groeiend aantal tweede woningen) „vreet aan onze schaarse ruimte”. Luchtkartering leert, dat het recreatieve grondgebruik steeds verder opdringt naar onze nationale parkgebieden. Op zonnige zomerdagen is het meestal geen genoegen zich op pad te begeven, daar de volte op wegen en in recreatiegebieden veelal een ongestoord genieten van het buitenzijn belemmert. Sombere geesten voorspellen, dat de problemen te dien aanzien in de toekomst alleen nog maar groter zullen worden. Het lijkt mij goed enkele van deze problemen te belichten.

Aard van het recreatieve grondgebruik

Het is typerend voor de recreant, dat hij niet steeds dezelfde plekjes opzoekt: hij heeft behoefte aan afwisseling. Uit het onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek naar dagtochten van recreatieve aard blijkt bijv., dat in de zomer van 1970 driekwart van de strandbezoekers niet meer dan vier keer op het strand is geweest. Zelfs 97% van de recreanten die een attractiepunt als een sprookjespark, miniatuurstad e.d. bezochten, hield – indien men er een of twee keer geweest was – de zaak voor gezien 1). Dit betekent dus, dat de homo ludens verhoudingsgewijs veel ruimte voor zijn recreatie nodig heeft: ruimte voor zijn recreatieve activiteiten van vandaag, maar evenzeer voor die van morgen als hij een ander recreatiedoel kiest.

Men zou mij kunnen tegenwerpen, dat de behoefte aan verandering weliswaar invloed zal hebben op het recreatieverkeer, doch dat het recreatieve grondgebruik er niet noodzakelijkerwijs groter door hoeft te worden, omdat steeds andere recreanten de bewuste recreatiegebieden zullen gebruiken. Er zou dus steeds een aflossing van de wacht plaatsvinden. In de praktijk blijkt deze stelling echter niet op te gaan. Een van de factoren die deze uitwisseling belemmeren is bijv. het weertype. Bij guur weer liggen onze stran-

den er verlaten bij en zoekt men beschutting in de bossen. Op warme zomerdagen trachten grote stromen recreanten verkoeling te vinden aan zee of in de zwembaden.

Een andere factor die het recreatieve grondgebruik per persoon vergroot, houdt verband met de ongelijke verdeling van de vrije tijd in de week of in het jaar. Als men bijv. niet meer dan één of twee uur voor een uitstapje beschikbaar heeft, zal men dicht bij huis moeten blijven, terwijl bij een uitje op zondag of bij een weekendtrip een grotere afstand overbrugd zal kunnen worden. Dit houdt in, dat én dichtbij de woning én op groter afstand recreatiegebieden beschikbaar moeten zijn. Men kan wel stellen, dat – hoewel op bepaalde topdagen het recreatieve gebruik van recreatiegebieden e.d. zeer intensief kan zijn – dit gebruik over een heel jaar genomen als vrij extensief moet worden beschouwd. In tegenstelling hiermede kan bij de woon- en werkgebieden meestal van een vrij intensief gebruik worden gesproken.

* De schrijfster is wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Technische Hogeschool te Delft.

1) Centraal Bureau voor de Statistiek, *Onderzoek naar vakanties en uitgaan 1970*, deel 3. Dagtochten van recreatieve aard. Tabel 10, blz. 63, 's-Gravenhage, 1973.

(vervolg van blz. 521)

en de uitbreiding van de rechten van het Europese parlement 2). De nationale parlementen worden dan immers slechts marginaal uitgehold. En voor zover dit juist een reden zou zijn om de verhouding tussen de nationale parlementen en het Europese parlement te laten wat zij thans is, behoeft dat wegens de ingeperkte taak van het Europese parlement minder bezwaarlijk te zijn.

Een laatste topconferentie zou dit alles kunnen bezegelen. Visie hoeft niet altijd verkeerd te zijn. Zij eist nu dat de weg terug wordt ingeslagen, van de frases, de utopie en de grote voornemens naar de kern van het vrije handelsverkeer.

F. Hartog

2) Zie noot 1.

Recreatie

Groeiende betekenis van de recreatie

Cijfers inzake toeneming van het recreatieve grondgebruik zijn te vinden in de statistieken van de land- en tuinbouw 2). Hieruit komt duidelijk naar voren, dat de recreatie een steeds belangrijker plaats in ons leven is gaan innemen. In de periode van 1951—1960 bedroeg de toeneming van het grondgebruik voor niet-agrarische doeleinden 47.382 ha, in de periode van 1961—1970 was dit 79.099 ha, hetgeen een „meer-gebruik” van rond 65% betekent. Het vergelijkbare cijfer met betrekking tot de toeneming van het recreatieve grondgebruik was rond 130%; er vond namelijk een uitbreiding plaats van voor recreatieve doeleinden gebruikte gronden van 7.356 tot 16.787 ha. Het aandeel van de recreatie in de totale inbeslagneming van gronden voor niet-agrarisch gebruik was in de eerstgenoemde periode ruim 15%, in de tweede periode 21%.

In tal van publikaties wordt ons daarenboven duidelijk gemaakt, dat wij ten aanzien van de groei van de vrije tijd (en in het verlengde hiervan uiteraard ook ten aanzien van het recreatieve grondgebruik) nog wel het een en ander te verwachten hebben.

Tot op heden is sprake geweest van een regelmatige groei van de vrije tijd; vooral het aantal vakantiedagen is in de loop van de tijd aanmerkelijk toegenomen. Was in de periode tussen de beide wereldoorlogen de doorsnee vakantie, vastgesteld in de collectieve arbeidsovereenkomsten niet meer dan 7 dagen, thans is 20 à 22 dagen usance. Fourastié 3) ziet de toekomst in dit opzicht wel zeer rooskleurig. Hij verwacht, dat de beroepsbevolking — mits genoeg wordt genomen met een gelijke levensstandaard als thans — tegen het einde van deze eeuw slechts 40.000 uur

per persoon, gerekend op een geheel mensenleven, zal behoeven te werken. Deze 40.000 uur splitst hij uit in 33 jaar beroepsarbeid, een werkweek van 30 uur en twaalf weken vakantie per jaar.

Dergelijke voorspellingen gelden overigens altijd ceteris paribus, dus als alle overige omstandigheden gelijk blijven. Met bijv. de energiecrisis en de hierdoor veroorzaakte rem op de welvaart hebben de voorspellers geen rekening kunnen houden. Daarbij lijkt het waarschijnlijk, dat in de komende jaren een groeiend deel van ons nationale inkomen voor instandhouding van ons milieu, voor collectieve voorzieningen en voor ontwikkelingshulp zal moeten worden gereserveerd. Dit neemt overigens niet weg, dat — ook al zal aan het einde van deze eeuw het ogenblik nog niet zijn aangebroken, dat de mens slechts 40.000 uur van zijn totale leven behoeft te werken — het toch zeer waarschijnlijk lijkt dat de vrije tijd in de komende decennia nog flink zal toenemen. Of deze vergroting van de vrije tijd ook tot een voortgaande recreatieve trek zal leiden, hangt af van verschillende factoren die hieronder onder de loep zullen worden genomen.

Randvoorwaarden voor de recreatieve trek

Een van de eerste vereisten voor de totstandkoming van de trek naar buiten is — zoals gezegd — het bezit van voldoende vrije tijd, dus tijd die men naar believen kan beste-

2) Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek van de land- en tuinbouw 1971*, tabel 13, wijzigingen in het bodemgebruik, blz. 42.

3) Jean Fourastié, *40.000 uur*. De mens in het perspectief van een verkorte arbeidstijd, Hilversum/Antwerpen, 1966, blz. 90 e.v.

den nadat men aan alle verplichtingen op het gebied van de arbeid, het gezin, de lichamelijke verzorging, bepaalde sociale verplichtingen e.d. heeft voldaan. Schrijvers als Clawson 4) en Wagner 5) menen, dat — als de vrije tijd toeneemt — deze vooral aan de vakantie ten goede zal komen. Het lijkt aannemelijk, dat de vrije tijd per dag zowel in de nabije als de verdere toekomst geen spectaculaire veranderingen zal ondergaan. Ook al neemt de arbeidstijd per dag verder af, dan zal men verhoudingsgewijs veel tijd nodig hebben voor het gaan naar en het komen van het werk, het doen van „klusjes” in de woning en dergelijke zaken. De arbeidsweek zal vermoedelijk wel korter worden, doch naar Clawson aanneemt, zal deze verkorting toch betrekkelijk gering zijn, terwijl juist de vakantie aanmerkelijk zal toenemen. Hierbij dient men zich overigens wel te realiseren, dat bij toeneming van het aantal vakantiedagen de strikte scheiding tussen „de vakantie” (minstens vier overnachtingen buiten de woonplaats) en het „korte uitstapje” (een tot drie overnachtingen buiten de woonplaats) wat zal vervagen. Men zal de vrije tijd parcelleren in een of meer „grote” vakanties en een (aantal) kleinere van korter duur, welke men vóór of achter het weekend aan kan nemen. Het aantal vakanties per persoon is in de loop van de tijd toegenomen en deze trend zal zich naar alle waarschijnlijkheid in de toekomst voortzetten. Bij een dergelijke ontwikkeling is het betrekkelijk irrelevant, of een snippervakantie 1 tot 4 of 4 en meer overnachtingen buiten de woonplaats omvat.

Een andere voorwaarde voor de trek naar buiten heeft betrekking op het besteedbare inkomen, terwijl ook een adequaat vervoermiddel tot de noodzakelijke requisieten behoort om de recreatieve trek te doen slagen. Bij het schilderen van mogelijke recreatieve ontwikkelingen werd voorheen over het algemeen uitgegaan van een constante groei van het nationale inkomen, terwijl men — weliswaar met zorg vervuld — ook een sterke groei voorspelde van het privé autobezit. Dergelijke klanken hoort men thans minder. De voorspellers zijn er niet zo zeker meer van, dat de welvaart in de komende jaren substantieel zal toenemen. Het wordt trouwens meer en meer een punt van discussie, of we wel zo gelukkig moeten zijn met een sterk groeiende welvaart en of welzijn in tegenstelling tot welvaart niet de hoogste prioriteit moet hebben. Daarbij is men er zich van bewust geworden, dat een sterk groeiend autopark (een gevolg van de welvaart) grote nadelen heeft voor het milieu. In de *Oriënteringsnota ruimtelijke ordening* wordt gepleit voor „milieuvriendelijke” vervoerswijzen zoals lopen, fietsen en openbaar vervoer 6). Het ligt voor de hand, dat o.a. de overheid pogingen gaat ondernemen de „opmars” van de auto zo al niet tot staan te brengen, dan toch wel te vertragen. Dit neemt echter niet weg, dat aan de auto juist in de recreatieve sfeer het minst gemakkelijk een halt kan worden toegeroepen. Met name bij de trek naar buiten zullen velen bereid zijn offers voor het gebruik van dit vervoermiddel te brengen. Op zichzelf is dit wel een begrijpelijke zaak. Als men met pak en zak — dus met windschermen, een tafel en ligstoelen, met de thermosfles en de picknickmand — naar buiten wil gaan is de auto (en zeker niet het openbaar vervoer) het aangewezen transportmiddel.

Bovengenoemde randvoorwaarden zijn wel noodzakelijke, echter niet voldoende condities voor de trek naar buiten. Immers, de recreant moet een dergelijke trek ook als begerenswaard beschouwen. Men zal een grotere mobiliteit nastreven als men enerzijds de dagelijkse situatie die men als fysiek en/of sociaal drukkend ervaart wil ontvluchten en men anderzijds in het recreatiegebied nieuwe mogelijkheden tot betere behoeftenbevrediging en nieuwe, rijkere ervaringen verwacht. Uiteraard moet eveneens de kennis groeien omtrent de nieuwe mogelijkheden (de geestelijke horizon verruimt zich), terwijl men daarnaast de kans aanwezig acht voor zich of de eigen groep de nieuw gestelde doeleinden te verwezenlijken. Deze „nieuwe” houding is belangrijk: het kwam in het verleden veelvuldig voor dat men weliswaar kennis had over een nieuwe wijze van vrijetijdsbesteding,

doch deze voor zich en de zijnen als niet van toepassing van de hand wees. Agrarische bedrijfshoofden gingen voorheen weinig met vakantie, ten dele omdat dit niet paste in hun cultuurpatroon (en het bovendien slecht uitkwam met het boerenbedrijf!). Vóór de eerste wereldoorlog vonden vele arbeiders vakantie-reizen niets voor „ons soort mensen” en zij hadden er vrede mee dat — terwijl anderen wel reisden — dit voorrecht voor hen niet was weggelegd. Deze behoefte — dit gevoel van recht hebben op bijv. een vakantie-reis — is thans wijd verbreid. Mocht dit verlangen door veranderende omstandigheden (minder welvaart, een rem op het autogebruik) niet meer kunnen worden bevredigd, dan zal zulks ongetwijfeld leiden tot veel wrevel, ergernis en (klassen)conflict.

Groeiende mobiliteit

In de loop van de tijd is de mobiliteit in de recreatieve sfeer steeds groter geworden. Uit het onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek dat in 1970 naar vakanties en uitgaan werd ingesteld rijst een beeld op van een trekgrage bevolking die zowel de zondag, het weekend als de vakantie gaarne benut om de stad uit te gaan. In dat jaar was het aantal dagtochten van vier uur en meer op zondagen (met name in het voor- en naseizoen) 4 à 5 mln. op een bevolking van rond 13 mln. 7). Ook de korte trips van 1—3 overnachtingen buiten de woonplaats stonden bijzonder in de belangstelling: in de periode van mei t/m september 1970 werden rond 18 mln. korte uitstapjes gemaakt. Per recreant komt dit neer op gemiddeld drie uitstapjes, terwijl — gerelateerd aan de totale Nederlandse bevolking — het gemiddeld aantal korte trips 1,4 per persoon bedroeg 8). Een groot deel van deze korte verblijven pleegt bij familie en kennissen te worden doorgebracht. In 1970 was 56% van deze uitstapjes onder de categorie „bezoek aan familie en kennissen” te rangschikken. Van de resterende snippervakanties was 2/3 in de tweede woning gesitueerd 9). Ten aanzien van het verblijf in zomerhuisjes en bungalows lag dit cijfer nog hoger: 17,5% vond plaats in gehuurde onderkomens en 82,5% richtte zich op het tweede huis. Uit de bewuste cijfers komt verder naar voren, dat de mobiliteit van de recreanten bij bezit van een eigen plekje buiten groter wordt. Meer dan 20% van de recreanten die over een auto, caravan en/of tent en/of zomerhuisje beschikten, maakten 7 of meer uitstapjes van 1-3 overnachtingen, terwijl van de recreanten die slechts de beschikking hadden over een auto 7% even frequent buiten de woonplaats verbleef 10).

Dezelfde trend is ook ten aanzien van de vakantie te constateren. Een kleine 60% van de bevolking nam in 1970 aan de vakantietrek deel. Het bezoek aan familie en kennissen is overigens in de vakantie veel geringer dan bij de trips van korter duur: men maakt meer gebruik van betaalde of eigen logiesaccommodatie. Ook bij de vakantietrek ziet men een aanmerkelijke toeneming van de mobiliteit bij het bezit van een tweede woning. Als men de beschikking heeft over een auto met daarnaast een caravan en/of tent en/of zomerhuisje, dan bedraagt het gemiddeld aantal vakanties voor

4) M. Clawson, *How much leisure, now and in the future? Leisure in America: blessing or curse*. Philadelphia, 1964, blz. 1 t/m 20.
5) F. A. Wagner, *Die Urlaubswelt von morgen*, Düsseldorf-Köln, 1970.

6) *Oriënteringsnota ruimtelijke ordening*, Achtergronden, uitgangspunten en beleidsvoornemens van de regering, 's-Gravenhage, 1974, blz. 75.

7) Centraal Bureau voor de Statistiek, *Onderzoek naar vakanties en uitgaan 1970*, deel 3, grafiek 8, blz. 103.

8) Centraal Bureau voor de Statistiek, op.cit., deel 1, blz. 11.

9) Centraal Bureau voor de Statistiek, op.cit., deel 1, staat 11, blz. 23.

10) Centraal Bureau voor de Statistiek, op.cit., deel 1, tabel 8, blz. 58.

een dergelijke vakantieganger 1,36 tegen 1,15 voor de vakantiegangers die dergelijke gebruiksgoederen niet bezitten 11).

Kort samengevat, de mobiliteit — op zichzelf reeds groot — wordt nog eens extra gestimuleerd bij het bezit van een tweede woning. Deze ontwikkeling roept grote ruimtelijke en verkeerstechnische problemen op. Dat zij eveneens een bedreiging vormt voor het natuurlijk milieu ligt voor de hand. Daarenboven heeft een pied à terre elders (waar men frequent heengaat) een „vervreemdend” effect ten aanzien van het eerste milieu. Als men gewend is frequent weg te gaan, zal men minder betrokken zijn bij de instituties die de gewone samenleving reguleren. Bij een groeiende mobiliteit zullen instituties als het verenigingsleven, de kerk en de politieke partijen hiervan ongetwijfeld de nadelige gevolgen ondervinden.

Rem op de mobiliteit?

Zoals in de inleiding gesteld zijn de meningen verdeeld over de merites van de groeiende recreatieve trek. Enerzijds wordt naar voren gebracht, dat de recreatie een functie heeft in onze moderne samenleving. De behoefte om zich te onttrekken aan drukkende maatschappelijke verplichtingen, aan een als frustrerend ervaren dagelijks milieu kan dank zij de recreatieve trek worden gehonoreerd. Het verlangen naar zelfontplooiing, naar nieuwe ervaring, naar groter vrijheid krijgt in de recreatie nieuwe impulsen. Sommigen menen, dat aan een dergelijke behoefte dient te worden tegemoet gekomen, mits een goede landschapsbouw wordt bevorderd. In het verleden, zo betoogt bijv. Maas 12), hebben de buitenplaatsen een belangrijke bijdrage geleverd tot de landschapsvorming. Hij vraagt zich af, of de nieuwe ontwikkelingen bij positieve begeleiding toch niet grote kansen bieden voor de opbouw van een gevarieerd landschap rondom onze stedelijke gebieden.

In de *Oriënteringsnota ruimtelijke ordening*, welke dit jaar verscheen, is men minder optimistisch over de toenemende mobiliteit. Men tilt zwaar aan het recreatieve nomadisme. In de nota passeren dan ook een aantal mogelijkheden de revue om deze mobiliteit aan banden te leggen. Deze komen er vooral op neer dusdanige alternatieve recreatiemogelijkheden aan te bieden, dat de recreatieve trek wordt afgeremd.

Ten aanzien van de dagtrek wordt gepleit voor het aanbrenge van meer recreatievoorzieningen in of in de directe omgeving van de woonkern 13). Op zichzelf is dit een aantrekkelijke gedachte die zonder meer valt toe te juichen. Het is overigens reeds lang een doelstelling van de overheid om op korte afstand van de woonkern recreatieterreinen van groot formaat aan te leggen om aan de recreatiebehoefte van stedelingen te voldoen. Het is daarbij de vraag, of deze recreatiegebieden niet op bescheiden schaal gelardeerd zouden kunnen worden met optrekjes die men als tweede woning zou kunnen gebruiken. Daar gaat de belangstelling van veel recreanten toch immers naar uit.

Of men — zoals in de nota wordt gesuggereerd — de recreatieve trek kan afremmen door de voorzieningen *binnen* de woonkern uit te breiden, valt te betwijfelen. Onderzoek leert ons immers, dat de mens bij zijn tocht naar buiten veelal het (iets) andere milieu zoekt. Recreanten in Hilversum bijv. die zich nagenoeg naast de woning konden recreëren, gaven er volgens het onderzoek van 1956 14) toch de voorkeur aan hun vertier op enige afstand van de woonkern te zoeken. Het is daarbij een open vraag, of men door recreatiegebieden op korte afstand van de woonkern aan te leggen erin zal slagen de auto uit te bannen. Onderzoek in de Delftse Hout bracht aan het licht, dat zelfs de bewoners van aanpalende wijken van de auto gebruik maakten om naar het recreatiegebied te gaan. Dit is — zoals gezegd — wel te begrijpen als men ziet, welke gebruiksvoorwerpen dagrecreanten menen te moeten meenemen om van hun verblijf in het gebied ten volle te kunnen genieten.

Zal men via de groenvoorziening dichtbij de woonkern echter ook de weekend- en vakantietrek kunnen terugdringen? Wij zouden veel meer moeten weten over de motivatie om tot aanschaf van bijv. een tweede woning over te gaan of een vakantiereis te maken, voordat wij op deze vraag een enigermate gefundeerd antwoord zouden kunnen geven. Vooral nog valt het te betwijfelen, of het stedelijk of het randstedelijk groen ooit als remplaçant voor het eigen plekje buiten zal kunnen optreden. Natuurlijk is het mogelijk, dat de verder stijgende prijzen weinig mogelijkheid zullen laten tot „luxe-consumptie”. Men wordt dan door gebrek aan financiële mogelijkheden geremd in zijn mobiliteit. Echter, als de vrije tijd zich uitbreidt en de economische ontwikkeling nog enige financiële marge laat, zal de vraag naar tweede woningen bepaald wel blijven bestaan. Planologische tegenmaatregelen kunnen deze vraag vermoedelijk wel wat afremmen; de krachten die tot het tweede-woningbezit leiden, heeft men echter niet zo gemakkelijk in de hand. Vermoedelijk doet men er beter aan de behoefte als reëel te accepteren en met mate te honoreren. Het is m.i. bepaald wel mogelijk de vraag te kanaliseren en voor het kleine buitenverblijf een zodanige plaats te zoeken dat het landschap noch het milieu worden geschaad.

Het heeft er alle schijn van, dat in de oriënteringsnota ook enigszins met deze gedachte wordt gespeeld, doch dan slechts voor de „bescheiden buitenverblijven in de vorm van toeristische caravans op vaste standplaatsen, tenthuisjes e.d. voor hen die in een minder goed woonmilieu als de volksbuurten van de grote steden gehuisvest zijn” 15). Hierbij dient in de eerste plaats te worden aangetekend, dat caravans meestal geen verfraaiing van het landschap betekenen. Waarom geen eenvoudige optrekjes die men de recreanten eventueel zelf laat bouwen? Een tweede kanttekening: is het niet wat eenzijdig om uitsluitend ruimte te willen reserveren voor de in volksbuurten gehuisveste Nederlanders? De bevolking bestaat ook nog uit in kleine flats geperste gezinnen in onze nieuwe wijken, uit nijvere middenstanders die de sores van hun zaak een paar dagen willen vergeten, uit artsen die hun telefoon een paar dagen niet willen horen, kortom uit tal van bevolkingscategorieën die hun vrije tijd op eigen (buiten)erf willen doorbrengen. Ook zij vragen gehoor voor hun wensen en het is niet meer dan billijk, dat ook met deze wensen rekening wordt gehouden (ook al kunnen ze niet alle worden vervuld).

Conclusie

Naar het zich laat aanzien zal de maatschappij van de toekomst gekenmerkt worden door een belangrijke uitbreiding van de vrije tijd. Deze ontwikkeling gaat gepaard met een toenemende claim op de ruimte. Recreatie is namelijk over het geheel genomen een vrij extensieve vorm van bodemgebruik. Weliswaar zijn er dagen en perioden in het jaar dat het bezoek van recreanten de draagkracht van recreatiegebieden te boven gaat, maar op andere dagen c.q. in andere seizoenen liggen de gebieden er min of meer verlaten bij. Men kan uiteraard trachten de terreinen zodanig in te richten, dat ze onder alle omstandigheden worden benut. Vermoedelijk heeft dit streven slechts bij een bepaald soort voorzieningen — bijv. een permanente kermis — kans op succes, doch ik neem aan dat de wensen van de overheid noch van de bevolking die richting uitgaan.

11) Centraal Bureau voor de Statistiek, op.cit., deel 2, tabel 25, blz. 115.

12) F. M. Maas, *Toekomstmodel voor natuur en landschap*. Baarn, 1971, blz. 108.

13) *Oriënteringsnota ruimtelijke ordening*, blz. 67.

14) A. Hessels, *Mensen op zondag*, Rijksdienst van het Nationale Plan, publ. 14.

15) *Oriënteringsnota ruimtelijke ordening*, blz. 68.

Een ander kenmerk van de toenemende recreatie is een groeiende mobiliteit. Deze roept zoveel problemen van ruimtelijke, verkeerstechnische en ecologische aard op, dat men hieraan van overheidswege gaarne paal en perk zou stellen. Een voor de hand liggende gedachte is om te trachten de verplaatsingsbehoefte van de mens tot nul te reduceren. Geef de mens veel recreatieve mogelijkheden binnen de woonkern — zo luidt de stelling — dan zal zijn verlangen verder weg liggende recreatiegebieden te bezoeken beïnvloedend afnemen. Daarbij wordt dan verder de verwachting uitgesproken, dat de recreant bij eventuele verplaatsingen (zo hij dit nog zou willen) gebruik zal maken van milieuvriendelijke vervoermiddelen.

Het komt mij voor, dat een dergelijke redenering te weinig rekening houdt met de wensen en verlangens van de bevolking bij hun recreatieve trek. De recreant zoekt (mede) de „andere omgeving”; het dagelijks milieu zal hij gaarne even de rug toekeren. Recreatievoorzieningen in de eigen wijk of stad zullen hem er vermoedelijk niet van weerhouden om die andere omgeving, de grotere recreatiegebieden buiten de woonplaats, op te zoeken. Het is dan ook zaak de recreatiegebieden zodanig te situeren, dat de recreant het gevoel heeft er even uit te zijn, iets anders te beleven, terwijl toch de af te leggen afstand betrekkelijk klein is.

Het is verder de vraag, of men — door recreatiegebieden op korte afstand van de woonkern te situeren — kan bereiken dat recreanten de auto thuis laten en milieuvriendelijke vervoerswijzen gaan kiezen. Er wordt heel wat lippen dienst bewezen aan het openbaar vervoer, maar als puntje bij paaltje komt, vindt men de eigen auto toch geriefelijker, vooral als veel kampeeroutillage moet worden meegenomen.

Naast de dagtrek baart ook de weekendtrek en de vakantie besteding zorgen, vooral als de besteding hiervan in een tweede woning plaatsvindt. Uit de oriënteringsnota valt wel af te leiden, dat men met een voortgaande groei van het

tweede-woningbezit niet erg gelukkig is. Ook de provinciale overheden staan er min of meer afwijzend tegenover. Nu kan men wel stellen, dat de behoefte aan een tweede woning niet zou mogen bestaan en dat men in elk geval zeer voorzichtig moet zijn met het honoreren van wens in deze richting (tenzij voor de bewoners van volksbuurten!). Hiermede heeft men de behoefte aan en het verlangen naar het eigen buitenverblijf bij andere bevolkingscategorieën echter niet weggenomen. Het laat zich aanzien, dat er wel een zeer fijnmazig net van voorschriften en verbodsbepalingen moet worden opgezet om de huidige trend om te buigen. Daarbij kan men zich afvragen, of door het uitvaardigen van een serie verbodsbepalingen zonder meer voldoende effect wordt gesorteerd. Om een actie tot afremming van het tweede-woningbezit met enig succes te kunnen uitvoeren, zou men veel meer over de motivatie tot aanschaf van een tweede huis moeten weten. Dan kan men veel gerichtere maatregelen nemen of wellicht goede alternatieven bieden, waardoor minder frustraties worden opgeroepen. Daarnaast is het uiteraard ook mogelijk het verschijnsel als zodanig te accepteren, maar het op een zodanige wijze te kanaliseren en te localiseren, dat zo weinig mogelijk schade aan milieu en landschap wordt toegebracht.

Voorheen werd vanuit de planologische hoek dikwijls de opvatting gehuldigd, dat tweede woningen vooral gesitueerd zouden moeten worden in die gebieden die toeristisch tot ontwikkeling moeten worden gebracht. In dit kader werd toentertijd bijv. aan het Grevelingenbekken gedacht. Het zou misschien niet ondienstig zijn om de consequenties van een dergelijke (oude) beleidslijn nog eens te onderzoeken. Wellicht is het op deze wijze mogelijk om aan bij de bevolking levende verlangens tegemoet te komen, zonder te veel op te offeren aan landschappelijke en andere waarden.

A. Hessels

ESB

Ingezonden

Beleggingsmogelijkheden voor particulieren en ontwikkelingssamenwerking

P. GRANSBERGEN

Enige tijd geleden kwam in *ESB* de vraag ter sprake hoe men als particulier verantwoord zou kunnen beleggen in de ontwikkelingslanden 1). Tegen die achtergrond werd het voorstel tot oprichting van een investeringscoöperatie, de Ecumenical Investment Corporation, besproken. Gesteld werd dat zo'n initiatief in een grote behoefte zou voorzien. Op dit moment ontbreekt het kerken en particulieren eenvoudigweg aan mogelijkheden om beleggingen te doen in ontwikkelingslanden, zeker wanneer men ook nog de eis stelt dat hiermee een bijdrage tot grotere sociale gerechtigheid in de Derde Wereld wordt geleverd.

Inzake de vormgeving van het nieuw op te richten investeringsmedium denken de initiatiefnemers aan een naamloze vennootschap met als aandeelhouders diverse instanties en ook particulieren. Het statutaire nominale kapitaal wordt in eerste aanleg bepaald op een waarde van \$ 25 mln., waarvan \$ 5 mln. gestort zou moeten zijn om activiteiten te beginnen. Dit kapitaal zou bij investering zo niet een rendement gelijk aan dat van commerciële investeringen dan toch wel een „aanvaardbaar” rendement moeten opleveren.

Het doel van de Ecumenical Investment Corporation (EIC) is om in die

sectoren en gebieden te investeren die normaliter niet voor officiële kredietverlening in aanmerking komen, maar waaraan economisch rendement zeker niet kan worden ontzegd. Om aan haar doelstelling uitvoering te kunnen geven dient de EIC een gedecentraliseerde opzet te krijgen. In deze opzet hebben niet enkel het Centraal Hoofdkwartier en de regionale aftakkingen een belangrijke plaats, maar zeker ook de „lagere niveaus”, omdat zij de kredietbehoefte aan de basis kunnen beoordelen. Het zijn dus niet enkel de kapitaalverschaffers, maar ook de kapitaalontvangers die een stem in het geheel hebben.

Ditzelfde principe ziet men ook weer spiegeld in de bestuurlijke structuur van de EIC. In het bestuur zitten vertegenwoordigers van Arm (7) en Rijk (6). Het bestuur wordt door de Algemene Vergadering gekozen. Voorgesteld is dat hierin gelijkheid van stemmen voor alle aandeelhouders zou moeten gelden ongeacht het aandeel van hun aandelenpakket. Tot zover enkele essentiële punten uit dit artikel.

1) Dr. P. E. Kraemer, Beleggingsmogelijkheden voor particulieren en ontwikkelingssamenwerking; een voortgangsbericht, *ESB*, 12 december 1973, blz. 1076.

Nadelen investeringscoöperatie

Op zichzelf lijkt een dergelijk initiatief uiterst wenselijk zeker wanneer men erin slaagt op deze wijze de armste lagen van de bevolking in de arme landen van kapitaal te voorzien.

Of deze opzet hiertoe echter het meest geschikte middel is en beter dan alle pogingen die tot dusverre op dit terrein zijn ondernomen valt echter te bezien.

Voorwaarde voor het succes van de EIC is dat deze organisatie erin slaagt een aanvaardbaar rendement op het door haar geïnvesteerde kapitaal te bereiken. Ware dit niet zo, dan zou de EIC geen aanspraak meer kunnen maken op de belangstelling van de westerse kapitaalverschaffers. Een aanvaardbaar rendement betekent: minimaal moet het een inflatievast beheer van het geïnvesteerd kapitaal waarborgen. Dit impliceert, wanneer men het inflatiepercentage in de westerse landen op ongeveer 9% stelt, dat de projecten waarin het kapitaal van de EIC is geïnvesteerd een economisch rendement van 9% zouden moeten opleveren.

De EIC beoogt een nieuw apparaat te creëren, hetgeen uiteraard gepaard gaat met hoge kosten. Er zullen medewerkers aangetrokken moeten worden, er zullen administratieve kosten gemaakt moeten worden. Bovendien lijkt het ons, wil de kredietverlening werkelijk effectief zijn, dat zij vergezeld moet gaan door deskundig advies omtrent de wijze, waarop de gelden besteed moeten worden. Dergelijke deskundige adviezen zijn veelal ook niet gratis. Dit betekent dat het economisch rendement van de projecten, waarin de EIC haar kapitaal investeert de 10% zeker te boven zal gaan. Het valt ten eerste te betwijfelen of het gros van de projecten een dergelijk rendement afwerpt.

Met vrij grote stelligheid kan zelfs beweerd worden dat de meeste projecten in de allerarmste ontwikkelingslanden bij lange na dit rendement niet zullen afwerpen, zodat zij automatisch niet in aanmerking komen voor kredietverlening van de kant van de EIC. Een dergelijke discriminatie valt zeer te betreuren, en doet bij ons de vraag rijzen of het principieel wel juist is dat de bewoners in de arme landen moeten opdraaien voor de in onze landen heersende inflatie.

Wel een goede stap in de goede richting lijkt te zijn dat in de Raad van Bestuur de vertegenwoordigers van de arme landen de meerderheid zouden hebben. Men moet echter wel beseffen dat dit alleen iets betekent, wanneer de kapitaalontvangende landen ook in de Algemene Vergadering — die de Raad van Bestuur kiest — een beslissende stem hebben.

Al met al lijkt het ons onvermijdelijk dat, wil de westerse kapitaalverschaffer door middel van de belegging van zijn kapitaal bijdragen aan grotere sociale

rechtvaardigheid in de Derde Wereld, hij wat betreft zijn winstverwachtingen water in de wijn moet doen. En gesteld dat hij hiertoe bereid is, dan zijn er op dit terrein betere initiatieven ontwikkeld dan het bovengenoemde initiatief.

Autochtone ontwikkelingsorganisaties

Op dit moment is een groeiend aantal autochtone ontwikkelingsorganisaties in de ontwikkelingslanden werkzaam. Ook door hen is het probleem gesignaleerd dat in de meeste gevallen de armste lagen der bevolking geen toegang hebben tot het voor hen zo broodnodige krediet. Duidelijke pogingen om in deze tekortkoming te voorzien hebben reeds enige tijd vaste vorm aangenomen in het programma van de Latijns Amerikaanse ontwikkelingsorganisaties. Men gaat hierbij als volgt te werk.

Kapitaal wordt verkregen uit schenkingen en leningen die door particulieren en andere instanties op zachte voorwaarden (rentepercentage van 2½%) worden verstrekt. Dit kapitaal wordt vervolgens gebruikt voor het opzetten van een zgn. Revolving Loan Fund met als doel steeds andere projecten van coöperaties of comunidades te steunen. Het betreft groepen, waarvan de leden geen toegang hebben tot kredietkanalen, omdat zij te arm zijn om een zekerheid te bieden. Als regel wordt hierbij de in het betreffende gebied geldende officiële rentevoet aangehouden.

Aangezien deze officiële rentevoet in de meeste gevallen hoger zal zijn dan de rente, die aan crediteuren betaald moet worden, kan het verschil gebruikt worden voor de financiering van de administratieve en apparaatskosten. In de praktijk heeft het systeem bewezen goed te kunnen functioneren.

Over de periode 1968-1971 is door deze Latijns Amerikaanse ontwikkelingsorganisaties in totaal voor 2,3 mln. aan kredieten verleend. Aangezien het in dit geval leningen voor microprojecten betrof, kwamen zij aan een zeer groot aantal personen ten goede. Door dit programma werd de landbouw en de kunstnijverheid gestimuleerd, maar ook werd een bijdrage geleverd aan de verbetering van het onderwijs en de gezondheidszorg. Ondanks het grote aantal leningen dat werd verstrekt, lag de terugbetalingsgraad hoog: slechts 1% van de leningen bleek niet in de Revolving Loan Funds te worden teruggestort.

Een interessante variant op dit thema is het programma van de Turkish Development Foundation. Het door deze organisatie verworven kapitaal wordt niet zozeer gebruikt voor het verstrekken van leningen aan de bij haar projecten betrokken mensen, maar dit kapitaal dient als garantie voor leningen die de plaatselijke bevolking bij de bestaan-

de commerciële instellingen opnemen. Het grote voordeel van dit systeem is dat de armste lagen van de bevolking op den duur ook zonder het garantiëkapitaal van deze organisatie toegang krijgen tot de bestaande kredietinstellingen.

Daarnaast valt nog te noemen ACOSCA in Afrika, waarvan de aangesloten leden, te vergelijken met coöperatieve boerenleenbanken in de dop, ook dergelijke leningenprogramma's kennen. Vanuit Nederland worden deze programma's gesteund door het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (HIVOS), dat leningen aantrekt van f. 500 of veelvoud daarvan tegen maximaal 2½% per jaar, met een wederzijdse opzegtermijn van 3 maanden. Een garantiëkapitaal staat borg voor de aflossing van deze leningen. Het werkkapitaal van HIVOS van f. 2 mln. staat garant dat bij versnelde opzeggingen het geld aan de leninggevers kan worden terugbetaald.

Concluderend kan worden gesteld dat er mogelijkheden genoeg zijn om geld in de ontwikkelingslanden te beleggen op een dusdanige wijze dat het de plaatselijke bevolking ten goede komt mits men genoeg neemt met een bescheiden rentevoet. De bestaande mogelijkheden lijken ons om een aantal hierna te noemen redenen de voorkeur te verdienen boven het nieuwe initiatief tot het oprichten van een investeringscoöperatie.

- a. Er is de beschikking over een administratief apparaat, een kader en kanalen waarlangs de kredietverschaffing de plaatselijke bevolking kan bereiken. Bovendien kan in sommige gevallen — wanneer de kredietverschaffing onderdeel uitmaakt van een project — de plaatselijke bevolking geholpen worden bij een zo efficiënt mogelijke besteding der gelden.
- b. Het ontwikkelingspotentieel is te groot om dit zonder meer te negeren.
- c. De verantwoordelijkheid en de inspraak van de bevolking in de Derde Wereld is in deze gevallen gegarandeerd, hetgeen bij de nieuw op te richten investeringscoöperatie niet het geval behoeft te zijn.

**P. Gransbergen,
Stichting HIVOS**

Naschrift

I. De heer Gransbergen raakt met zijn kritiek inzake het „rendement” aan een punt dat inderdaad veel hoofdbrekens kost. Toch lijkt het inmiddels duidelijk te worden, dank zij deskundig spitwerk op fiscaal- en banktechnisch terrein, dat een te vragen rentepercentage diverse punten lager kan liggen dan het niveau van een commercieel berekende rentevoet. Niettemin kan direct worden toe-

gegeven dat de problemen moeilijk zijn en dat de oplossingen bepaald nog niet voor het grijpen liggen. Een wellicht nóg groter probleem ligt op het gebied van de aflosbaarheid en verhandelbaarheid, een kwestie die van essentieel belang is voor kapitaalverschaffers die geen genoeg kunnen nemen met een rendement dat veel lager ligt dan normaal of met een risico dat hoger ligt dan normaal (bijv. pensioenfondsen).

2. Overigens gaat de heer Gransbergen naar onze mening wat ver met zijn conclusie, dat wordt gediscrimineerd als een bijna-commerciële rentevoet aangehouden zou moeten worden en of het principieel wel juist is om bewoners in arme landen op te laten draaien voor onze inflatie. De bedoeling van het EIC is, de ontwikkelingslanden te helpen op een gezonde basis, zonder aan „liefdadigheid” te willen doen, zonder m.a.w. terug te vallen op schenkingen en zonder het geld te steken in projecten waar „geen brood in zit” voor arme landen. Dit heeft niets te maken met het laten opdraaien voor onze inflatie of met discriminatie. Als we in het geheel geen geld ter beschikking stellen, vragen we uiteraard in het geheel geen rente... en zouden de arme landen dan toch wel of niet opdraaien voor onze inflatie? De heer Gransbergen mag het antwoord geven. Dus dan het geld maar hier houden!

3. Bij de door de heer Gransbergen geschetste opzet rijzen bij ons twee vragen. Als we het goed begrepen hebben, wordt aan de kredietnemers in de arme landen de „officiële rentevoet” berekend. De vraag in dit verband is, of deze officiële rentevoet wel zo ver afwijkt van de rente die de EIC zou vragen. In arme landen pleegt de rentevoet immers nogal eens hoog te zijn. Overigens, wat is in dit verband de officiële rentevoet? Het tweede punt betreft de opzet waarbij 2½% rente door de kapitaalverstrekkers wordt gevraagd. Dit komt in wezen neer op een schenking, een schenking die hier het karakter heeft van een rentesubsidie van 6½ à 7½%. (Wat zou de heer Gransbergen ervan zeggen als het arme land, dat het kapitaal ter beschikking krijgt, dit weer zou investeren in bijv. Nederland, tegen een rente van bijv. 9% door obligaties te kopen?). Kortom, het principe van de liefdadigheid wordt weer niet doorbroken, en wij menen dat het juist voor de ontwikkelingslanden zelf zo belangrijk is dat dit wel gebeurt.

4. Resumerend zou gesteld kunnen worden dat het EIC wellicht te hoog grijpt wat betreft de eisen die aan het rendement gesteld worden; de praktijk zal dit wellicht moeten uitwijzen. Toch geloven wij dat de eindconclusie op dit punt niet bij voorbaat negatief moet zijn, omdat het o.i. niet juist is de problematiek in kwestie impliciet of expli-

Alle bankzaken
70 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

ciet te blijven benaderen vanuit schenkingen, het doen van liefdadigheid. Natuurlijk is het een gelukkig feit dat er instanties zijn, zoals de heer Gransbergen vermeldt, die bereid zijn af te zien van een „normaal” rendement. Van zulke instanties (en particulieren) verwacht ook de EIC dat zij willen meedoen. In de kern richt het EIC-initiatief zich echter op een andere categorie geldgevers, nl. die zich geen directe of verkapte schenkingen kunnen veroorloven (of dat niet mógen als beheersstichtingen) maar wel geïnteresseerd zijn in projecten die tevens opleveren wat in het oorspronkelijke artikel werd aangeduid als: „menselijk en sociaal rendement”. Dat is een rendement, tot uiting komend in „het ontstaan van een draagvlak van mensen met geloof in zichzelf, gezamenlijk werkend aan verbetering der eigen omstandigheden, en aldus zich de onafhankelijkheid verwervend die stimuleert tot voortgaand initiatief” (ESB, 12 december 1973, blz. 1079).

5. Tenslotte mogen nog wat nadere gegevens worden toegevoegd. Sinds het verschijnen van het artikel, waarop de heer Gransbergen reageert (en welke reactie door ons zeer wordt gewaardeerd

als bijdrage tot de gedachten- en daadvorming), zijn enige besluiten genomen. Het zgn. Executive Committee van de Wereldraad van Kerken heeft in februari 1974 zijn goedkeuring gehecht aan de concept-statuten van het voorgenomen investeringsfonds, thans officieel gedoopt tot *Ecumenical Development Cooperative Society* (EDCS). Deze concept-statuten, of „articles of incorporation”, worden toegezonden aan kerken, beheersstichtingen en individuele burgers – om er commentaar op te ontvangen. Tegelijkertijd wordt gevraagd of men via zgn. „letters of intent”, intentieverklaringen, kenbaar wil maken of men tot deelname bereid is. Op grond van deze commentaren én intentieverklaringen, zo is het streven, zal in augustus 1974 een definitieve beslissing kunnen vallen in het dan vergaderende Central Committee van de Wereldraad van Kerken. In Nederland fungeert de werkgroep „Alternatieve beleggingen” als brievenbus voor commentaren en intentieverklaringen: p/a Oostmaaslaan 80, Rotterdam.

Drs. H. Moerman
Dr. P. E. Kraemer, werkgroep „Alternatieve beleggingen”

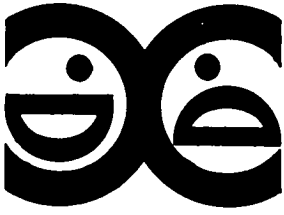
Rectificatie

In het artikel van Dr. S. L. Mansholt in *ESB* van 5 juni jl. staat een aantal storende zetfouten:

- blz. 485, l.k., 26e regel v.o.: „1 jaar” moet zijn „gaan”
- blz. 485, l.k., 24e regel v.o.: „niet” moet zijn „wel”
- blz. 485, r.k., 8e regel v.b.: „nu” moet zijn „mij”
- blz. 485, r.k., 14e regel v.b.: „met” moet zijn „tot”
- blz. 485, r.k., 20e en 21e regel v.b.: „groei; we zullen allen een vermindering van welvaart moeten aanvaarden” moet zijn „groei, dus een

vermindering van welvaart zullen moeten aanvaarden”

- blz. 485, r.k., 34e regel v.o.: „daar toe over te gaan” moet zijn „daarin ver te gaan”
- blz. 485, r.k., 30e regel v.o.: „hier” moet zijn „niet”
- blz. 486, l.k., 4e regel v.b.: „waar het een energiebesparingsprogram van 15% betreft” moet zijn „maar met een energiebesparingsprogramma van 15%”
- blz. 486, l.k., 7e regel v.b.: „permanente energie” moet zijn „primaire energie”.

Machteloosheid in industriële verhoudingen

PROF. DR. J. H. BUITER*
L. J. DE WOLFF*

Schaalvergroting, aardverschuivingen in de markt, concernvorming en technologische vernieuwingen hebben het management de laatste jaren met een bijzonder onzekere „omgeving” geconfronteerd. Dat was in toenemende mate aanleiding er van bovenaf het mes in te zetten en niet zoals vroeger gebeurde geleidelijk bij te sturen. Zo zien we de laatste jaren meer en meer dat ondernemingen zich herstructureren, reorganisieren of saneren. Dat gebeurde in de meeste gevallen allermindst beheerst: paniek in plaats van strategie, herhaalde beleidszwenkingen gedurende langdurige reorganisaties, het zoeken naar „sterke mannen” om de saneringen uit te voeren en voortdurende wisselingen in het managementteam. Het binnenkort te verschijnen *Sociale aspecten van fusies* 1) ondersteunt dit beeld. Ook daaruit blijkt dat er nogal eens met te botte messen wordt gesneden.

Wat is er aan de hand? Kent het management de gereedschapskist van agogen en andere aanpassers onvoldoende of is zijn instrumentarium niet opgewassen tegen grote, onverwachte schokken? In een poging hier wat licht in te brengen, zal worden getracht een typering te geven van het managementhandelen bij zaken als herstructurering en reorganisatie. Na deze „diagnose” volgen dan suggesties voor een mogelijke „therapie”.

Onbeheerstheid in onzekerheid

De wijze waarop het management handelt in zaken als reorganisaties, roept een merkwaardig beeld op van onbeheerstheid in onzekerheid. Het is opvallend hoe de top van zeer grote bedrijven in zijn acties bij reorganisaties niet lijkt te beschikken over bijvoorbeeld voldoende marktkennis. In versterkte mate geldt dit nog voor de *toepassing* van kennis en daarmee *beheersing* van het veld van actie.

Uit de publikaties die zijn verschenen en zullen verschijnen over schoksgewijze verandering 2), blijkt hoe onvolkomen sommige organisaties in elkaar zitten. Met name sturingsprocessen en personeelsbeleid komen onvoldoende uit de

verf. Zo'n organisatie kan zeker niet optimaal functioneren in een omgeving, die steeds complexer wordt door schaalvergroting, technologische vernieuwingen en snel wijzigende marktverhoudingen. Wat dat laatste betreft moet men niet alleen denken aan de afzetmarkt, maar ook aan de inkoopmarkt en arbeidsmarkt. Vooral de inkoopmarkt, zeker als het de grondstoffenmarkt betreft, heeft de laatste tijd voor grote onzekerheid gezorgd. De oliecrisis is daarvan natuurlijk een duidelijk voorbeeld.

De voortdurende onzekerheden waarmee het management te maken heeft, zouden tot pessimisme kunnen leiden, maar dat pessimisme moet niet te veel worden gezocht in het falen van mensen — die falen overal en altijd — maar meer in de omstandigheid dat mensen steeds grotere verantwoordelijkheid krijgen en daardoor grotere brokken kunnen maken. Managers zijn gewone mensen en geen supermensen.

Deze rubriek wordt verzorgd door
het Sociologisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

Het is wel jammer dat vele managers zelf het beeld van de superman in stand houden en daar ook naar handelen. Er bestaat bij vele managers een rolopvatting die we het „atlascomplex” van het zgn. general management zouden kunnen noemen. De directeur van een clubhuis, ziekenhuis of gemeentelijke dienst rekenen wij ook onder dit management: de algemene beleidsvoerders. Het atlascomplex is een weerspiegeling van de algemeen heersende overschatting van de mogelijkheden van het general management; het geloof dat deze algemene beleidsvoerders het ingewikkelde en moeilijke ondernemingsgebeuren — met name bij reorganisaties — alleen zouden moeten beheersen. Zoals gezegd vindt men deze rolopvatting in de eerste plaats bij het general management zelf 3). Andere maatschappelijke categorieën helpen deze rolopvatting in stand houden. Ze versterken daarmee het „individualisme” van het general management, dat er nog steeds vanuit

blijkt te gaan met de „vingertoppen” te moeten sturen. De „vingertoppen” blijven belangrijk, maar zijn niet voldoende gevoelig meer. Zo kan een situatie ontstaan dat ook in grote concerns de specialistische inbreng die er kan zijn ongebruikt blijft. Men heeft dan de staf onvoldoende bij de beleidsvoorbereiding betrokken, vooral bij reorganisaties. Burns en Stalker hebben er al in 1961 4) op gewezen dat wat zij als een organische structuur etiketteren, de kans op het beheersen van de omgeving aanzienlijk vergroot. Zij pleiten voor het betrekken van meer specialistische, leidinggevende en uitvoerende positiebekleders bij de beleidsvorming. Dat is een argument voor wat men later institutioneel management noemt. Een meer collegiale besluitvorming. Personeelsleden, met name staffunctionarissen, zouden daardoor de kans krijgen zich beter te ontplooiën. Ondernemingen zouden dan in staat zijn mensen van zwaarder niveau aan te trekken en vast te houden. Het potentieel aan kennis, inzichten en vaardigheden zou zich zonder moeite kunnen uitbreiden als niet het atlascomplex en de daarmee samen-

---

* Respectievelijk hoogleraar en doctoraalstudent bedrijfs sociologie, Erasmus Universiteit Rotterdam. Met dank aan J. de Dreu voor zijn commentaar en suggesties.

1) Stichting stuurgroep sociaal wetenschappelijk onderzoek, *Sociale aspecten van fusies*. Den Haag, 1974. (Verslag van een onderzoek uitgevoerd door de Groningse stichting voor personeelsbeleid). De titel van deze studie is wat misleidend, omdat de meeste behandelde verschijnselen niet specifiek zijn voor fusies, maar voor alle ingrijpende organisatorische saneringen die uit nood zijn geboren.

2) Breuer, Buitter, Van Dijk e.a., *Schoksgewijze reorganisatie* (inleidingen voor de bedrijfs sociologische studiedagen, 1973); verschijnt najaar 1974 bij de UPR, Rotterdam.

3) Bij de bespreking in ondernemingskringen van de *Sociale aspecten van fusies* kwam telkens weer naar voren, dat men bereid was om een grote hoeveelheid fouten te erkennen. Maar men nam het als vanzelfsprekend aan dat oplossingen exclusief vanuit het general management moeten komen.

4) Burns en Stalker, *The management of innovation*, 1961.

hangende organisatiestructuur een aantal capabele mensen ervan weerhoudt zulk werk te doen. Toch zijn deze mensen nodig om de noodzakelijke processen, die zo'n organisatie ontbeert, te helpen ontwikkelen en voor verandering van verouderde professionele rolopvattingen te zorgen.

De factor arbeid

Mede door deze verouderde rolopvatting zijn ook de werknemers in vele opzichten onvoldoende bij reorganisaties betrokken. Het general management schijnt niet altijd te beseffen hoe schrijnend de sociale pijn wel kan zijn bij een reorganisatie. Herhaalde afvloeiingen en overplaatsingen binnen of buiten de vestiging, verlies van bedrijfsnaam en identiteit, ander werk waarin men niets van zijn jarenlange ervaring kan gebruiken, mensen die zich als „zwevend vuil” overbodig voelen in een organisatie die hen een functiebenaming, maar geen werkelijke werkinhoud meer biedt, de nachten van onzekerheid en vrees of dit nu werkelijk het einde is. Opdrogen van de stroom nieuw personeel, uittocht van jongeren en degenen met een goede schoolopleiding, overblijven van een ontredderde bedrijfs-groepering waar zelfs knelpunten ontstaan bij de overgebleven productievoortgang. Het is ook allemaal nauwelijks te volgen; ervaringen van willekeur, als „baaltjes meel” geschoven worden, wegebben van vertrouwen in de leiding naast doffe gelatenheid. Het beeld van de overgeleverde proletariër uit de negentiende eeuw doemt opnieuw op in deze situatie; alleen de honger ontbreekt.

De financiële regelingen van het (pseudo)-sociale plan zijn soms een loden last voor het in crisis verkerende bedrijf, maar vormen in de beleving der werknemers geen enkele compensatie voor het verlies aan werk. En dan gaat het niet alleen om handarbeiders, maar ook — en dat is een ander verschil met vroeger — om administratieve employés die alle statusillusies zien vervliegen.

Ondanks deze sociale consequenties blijft de factor arbeid bij reorganisaties vaak een sluitpost voor het management. Na marktprognose, rentabiliteitsstudies en organisatorische maatregelen stelt het uiteindelijk ook nog de factor arbeid aan de orde. Het is dan veelal te laat: er zijn al te veel beslissingen genomen die de werknemers direct aangaan. In een aantal opzichten is daar niets aan te doen, omdat de analyse van elke verandering in de productieprocessen die voortgang moeten vinden in eerste instantie betrekking heeft op de taken die de organisatie stelt. Dat houdt niet in dat de factor arbeid, die daar als zeer wezenlijke randvoorwaarde een rol speelt, buiten de besluitvorming moet worden gehouden. Integendeel, zij zal er in alle stadia van de besluitvorming bij moeten worden betrokken: niet alleen in

de analyse, die een herstructurering voorafgaat, maar ook bij de analyse. Dat laatste gebeurt vrijwel nooit, meestal met het argument dat men het personeel niet in onzekerheid wil brengen zolang nog niet vaststaat waar de klappen zullen vallen. Een tweede argument is dat het personeel kan anticiperen op verwachte veranderingen, bijvoorbeeld door te vertrekken. Men vreest dan kwaliteitsverlies van het personeelsbestand of is bang voor onrust, hetgeen de productievoortgang kan blokkeren. Dat is inderdaad een reëel probleem, maar deze bestuurlijke vrees is vaak niets anders dan een rationalisatie van het besef dat men eigenlijk in sociaal opzicht tekort is geschoten, te laat de factor arbeid in de analyse heeft betrokken. Want dat blijft de meest wezenlijke leemte.

Een vroeger betrekken van de factor arbeid bij (en daarmee in) een herstructurering geeft nog andere bezwaren. In de eerste plaats krijgt het personeel een zekere verantwoordelijkheid zonder dat men overeenkomstige zeggenschap kan uitoefenen. Alleen wanneer dat laatste mogelijk is, lijkt het zinvol de werknemers eerder bij een reorganisatie te betrekken. Een tweede probleem is dat de werknemers of haar vertegenwoordigers onvoldoende zijn uitgerust om vroegtijdig te participeren. In de eerste plaats beschikt de vakbeweging niet over de juiste middelen om bedrijfsproblemen op tijd te onderkennen. Het bedrijvenwerk zorgt hier in theorie wel voor, maar functioneert gebrekkig. Bovendien beschikt de vakbeweging nog niet over voldoende specialisten, die reorganisatieplannen, laat staan reorganisatie-initiatieven, kunnen beoordelen.

De volgende drie groeperingen zouden deze leemte kunnen opvullen:

1. personeelsleden (stafffunctionarissen, marktonderzoekers, medewerkers personeelszaken en research- en development-mensen), die hoe langer hoe meer blijk geven de ondernemingsraden en de vakbeweging van dienst te willen zijn;
2. externe deskundigen (bijvoorbeeld uit de universitaire wereld) dienen als „voortrekkers” op te treden. Zij zouden kunnen aangeven waar, wanneer, hoe en samen met wie het personeel zijn recht op zeggenschap waar kan maken;
3. organisatie-, personeel- en financiële deskundigen, die de vakbeweging zou kunnen aantrekken.

Beheersing in onzekerheid

De verschillende onzekerheden die reorganisaties en herstructureringen voorafgaan en begeleiden, zal men moeten aanvaarden. Dat neemt niet weg dat er niet geschaafd kan worden aan de menselijke tekorten waarover is gesproken. Ook als we niet uitgaan van een

fundamentele maatschappelijke herstructurering lijken er mogelijkheden aanwezig te zijn. Zo is er behalve het hierboven genoemde, de toetsingscommissie van externe deskundigen, waarmee de afgelopen maanden ervaring is opgedaan. In welke situatie is zo'n commissie ingezet?

De betrokken werknemers en hun organisaties zijn hoe langer hoe gevoeliger geworden voor toegenomen „structureel geweld”. Reorganisatieplannen bekijkt men met het nodige wantrouwen. De reorganiserende onderneming zal zich moeten verantwoorden, zo luidt de eis. Zij zal moeten aantonen dat, gegeven de bedrijfssituatie, aan het plan niet te tornen valt. Zij zal eveneens moeten bewijzen dat de sociale kosten tot het minimum zijn beperkt. Blijven deze eisen uit dan zal het management in ieder geval een rekening gepresenteerd krijgen in de vorm van een „sociaal plan”, vaak niet meer dan een opgepoetste afvloeiingsregeling.

Verantwoording kost tijd en die tijd is er maar weinig. De sociale rekening is zeer hoog en dat is moeilijk te verteren: een onderneming gaat niet uit pure luxe snijden en hakken. Conflictstof genoeg dus en daar blijft het niet bij. Het conflict is zich in de laatste twee jaar aan het doorzetten: bedrijfsbezettingen, korte stakingen en ondernemingsraden die ermee ophouden.

De moeilijkheid is dat enerzijds de wendbaarheid van de reorganiserende onderneming door haar acute problematiek is afgenomen, maar dat anderzijds het personeel en de vakbonden de aangedragen oplossingen niet zomaar geloven. Niet ten onrechte eisen zij meer verantwoording, meer tijd en andere mogelijkheden. Juist omdat het management in zijn moeilijkheden niet nog meer sores kan hebben, integendeel de medewerking van personeel, vakbeweging en overheid nodig heeft, kan men zulke verlangens niet negeren. Vandaar dat het management — in de hoop dat derden het geschonden vertrouwen kunnen herstellen — verschijnselen als externe toetsingscommissies van deskundigen-vertrouwenslieden (een huwelijk van technocratisch- en harmonie-denken?) accepteert.

Dit instrument is minder log dan het enquête-recht, maar tegelijk bindender dan men wel denkt. Het is immers niet eenvoudig conclusies van een onafhankelijk onderzoek, waarvan het bestaan een publieke zaak is, naast zich neer te leggen. Bij toetsingscommissies lijkt het dus om de maatschappelijke toetsing te gaan: het oordeel over de rechtmatigheid van de ingreep voor de betrokkenen — en dat zijn er meer dan vroeger.

Het is opvallend hoe weinig doorlichtingsorganen als toetsingscommissies tot voor kort zijn ingezet. Wetswijzigingen zijn daarvoor niet nodig. Zo

biedt de hulp, die ondernemingsraden van buiten mogen inroepen, een handvat. Een aanwijzing te meer dat we in de sociaal-politieke verhoudingen moeten ophouden met het „legalistisch denken”: het voortdurend claimen van wettelijke rechten, die vaak door onderhandelingen verkregen kunnen worden en/of waarvoor het wettelijk kader al bestaat, maar dat onvoldoende wordt gebruikt.

Institutionele matrix

We hebben gezien met welke onzekere factoren het management rekening moet houden. We zagen ook dat de werknemers te laat in en bij beleidsveranderingen worden betrokken. Voorts is erop gewezen dat het management schoksgewijze veranderingen nogal eens alleen voorbereidt en uitvoert. Dit solisme heeft in een aantal gevallen tot brokken geleid die voorkomen moeten worden. Bevordering van institutional management binnen het bedrijf is daarvoor niet voldoende. Er is ook noodzaak tot externe correctie, niet alleen voor de onderneming, maar voor de hele samenleving. Het is onverantwoord dat bij belangrijke koerswendingen organisaties met grote maatschappelijke betekenis afhankelijk zijn van het beleid van één algemeen leider, of van een aantal managers en specialisten.

Men zal zich moeten realiseren dat bij reorganisaties op de een of andere manier andere maatschappelijke sectoren dienen te worden ingeschakeld. Zij zouden bij het gehele proces van reorganisatie moeten worden betrokken: bij het initiatief tot reorganisatie, bij de analyse van de situatie, bij de uitvoering van de herstructurering en bij de voortgang van een dergelijk gebeuren. En dat niet alleen om reden van belangenbehartiging, maar ook om de taak zo optimaal mogelijk te kunnen klaren.

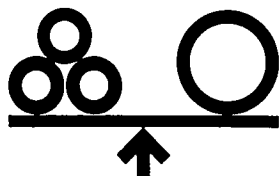
Forse ingrepen in grote organisaties zijn te kwetsbaar en te ingewikkeld geworden om aan één partij over te laten. Dat betekent dat de overheid, de vakbeweging en ook het personeel — hoe dan ook vertegenwoordigd — erbij betrokken moet zijn. Men heeft de overheid bijvoorbeeld alleen al nodig om kredieten te kunnen krijgen of te houden. Men heeft op zijn minst medewerking van het personeel nodig om harde maatregelen te kunnen uitvoeren en dat betekent dat het personeel moet meedenken over de vraag hoe een reorganisatie tot stand is te brengen die zo min mogelijk schade aanricht. Dat is dus eigenlijk een pleidooi voor institutional management in ruimere zin.

Ook hier geldt dat men niet onmiddellijk naar een gefixeerde vorm moet gaan zoeken. Niet de wettelijke rechten, maar hard overleg kan een flexibele structuur opleveren die aansluit bij de concrete

problematiek. Deftig gezegd zou men naar een aantal institutionele matrices moeten zoeken, waarin men aan de hand van concrete problemen vaststelt welke bewakingsknooppunten met welke bemanning nodig zijn; als criteria daarbij gelden dan deskundigheid, zowel als vertrouwen, afstand zowel als belang. Het verschijnsel toetsingscommissie dat zijn eigenlijke vorm nog niet heeft gevonden is al een begin.

Bezinning is nodig over de vraag of het wel mogelijk is om voldoende zinnige organisatorische acties te doen voeren door andere betrokkenen dan de onderneming zelf met behulp van een simpele bewaking vanuit een vrij grote sociale afstand. Het bijeenbrengen van partijen met verschillende belangen biedt geen garantie. Dat hebben we wel gezien met de SER. De moeilijkheid is om sociale afstand te bewaren zonder de identiteit te verliezen; dus duidelijk te laten uitkomen waar men staat en wat men denkt. Dat kan niet wanneer men volledig met macht is besmet, maar de enige mogelijkheid om toegang tot macht te krijgen is daarentegen — om in termen van Touraine te spreken — een zekere deelneming aan die macht. Dat geeft nieuwe problemen en die kunnen we niet uit de weg gaan.

J. H. Buijer
L. J. de Wolff

Geld- en kapitaalmarkt

Het spaarverschil bij handelsbanken

Het spaarverschil en de nationale besparingen

De nationale besparingen zijn eenvoudig gedefinieerd als dat deel van het beschikbaar inkomen dat niet wordt geconsumeerd. Zoals in de meeste gevallen steekt ook hier achter een negatieve definitie een veelheid van maar weinig op elkaar lijkende begrippen. Een aantal globale opsplitsingen illustreert dit feit. Men kan de nationale besparingen indelen naar de drie sectoren: overheid, bedrijven en gezinnen. Overheid en bedrijven namen in het verleden ongeveer een kwart voor hun

rekening; de helft kwam tot stand bij de gezinshuishoudingen.

Om het relatieve belang van de besparingen bij handelsbanken t.o.v. de nationale besparingen in het vizier te krijgen, worden de gezinsbesparingen verder opgesplitst. Het belangrijkste gedeelte van deze besparingen komt tot stand via de levensverzekeringsmaatschappijen en de pensioenfondsen. Het bestaat uit ontvangen netto premies en beleggingsinkomsten minus gedane uitkeringen. Om de gedachten te bepalen kunnen we dit gedeelte op 50% houden. Ongeveer 30% loopt via de spaarbanken (RPS, algemene spaar-

banken en boerenleenbanken). Van de overige 20% van de gezinsbesparingen komt ongeveer de helft bij de handelsbanken terecht. Wat overblijft, is een restpost, die alle minder gemakkelijk te administreren vormen van gezinsbesparingen omvat. Er vallen bijvoorbeeld oppottingen en niet geconsumeerde winsten van éénmansbedrijven onder.

* De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

Terwijl de relatieve grootte van de aandelen in de nationale besparingen van de drie sectoren, overheid, bedrijven en gezinnen, vrij stabiel is, vertonen de onderdelen van de gezinsbesparingen een minder rustig beeld, voor zover het althans niet de contractueel vastgelegde besparingen betreft. De besparingen bij spaarbanken en in nog sterkere mate bij handelsbanken geven in sommige jaren nogal drastische toe- en afnemingen te zien. Het verband tussen de nationale besparingen en de besparingen bij handelsbanken is dan ook erg zwak. Zo was 1973 een redelijk „goed spaarjaar”, met niet onbelangrijk toegenomen particuliere besparingen. De particuliere besparingen als percentage van het netto nationale inkomen stegen van 14,7 in 1972 naar 15,4 in 1973. Ook de nationale spaarquote steeg: van 20,7 naar 22,1. Bij handelsbanken echter overtroffen de terugbetalingen de stortingen met f. 150 mln., d.w.z. het spaarverschil was - f. 150 mln. De rentebijdrage van f. 360 mln., die betrekking heeft op de staande saldi (rond f. 8,5 mrd.), zorgde ervoor dat het resultaat niet in de rode cijfers kwam.

Tabel 1. Stortingen, terugbetalingen en spaarverschil bij handelsbanken in 1973 (in mln. glds).

	Stortingen	Terugbetalingen	Spaarverschil
1e kwartaal	1.732	1.400	332
2e kwartaal	1.851	1.500	351
3e kwartaal	1.401	1.736	-335
4e kwartaal	1.436	1.942	-506

Bron: Maandstatistiek Financieuzen, CBS.

Het betekende wel dat nog geen 1,5% van de gezinsbesparingen bij deze instellingen tot stand kwam. In 1971 was dit percentage bijna 14 en in 1969 was het, ondanks de teruggang t.o.v. 1968, nog altijd 6%.

De invloed van de rentestructuur

Zoals bekend, ligt de oorzaak van de terugval in 1973 in de, onder invloed van internationale ontwikkelingen, van april af zeer sterk gestegen korte rente, die voor spaarders met grote saldi de mogelijkheid bood om hun spaartegoed op te nemen en tegen aanzienlijk hogere rente op deposito te zetten.

Tabel 2. Marktrentevoeten, kwartaalultimo's, in % per jaar

	1972				1973			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Driemaands kasgeldleningen L.O.	2,83	2,56	1,63	4,63	2,47	4,85	10,52	13,43
Gewone spaarrekeningen	4,38	4,13	4,13	4,13	4,16	4,16	4,63	4,63
Termijnspaarrekk. (4 jr.)	6,98	6,54	6,54	6,54	6,80	7,29	7,84	7,93
Obligaties (nieuwste 3 langl. staatsleningen)	7,26	7,56	7,05	7,50	7,28	7,80	8,42	9,01

Bron: Kwartaalbericht DNB.

Macro-economisch gezien betekent deze omzetting een toename van de secundaire liquiditeiten. Voor handelsbanken kwam dit tot uiting in een snelle groei van de terugbetalingen op spaarrekeningen en een forse toename van (dure) deposito's. Dat handelsbanken in veel sterkere mate dan de spaarbanken deze omzetting te verwerken kregen, komt door het feit dat bij handelsbanken een relatief groot gedeelte van het spaartegoed op grote saldi voorkomt.

Tabel 3. Toename van termijndeposito's, spaartegoeden en girale gelden in 1972 en 1973 (in mln. glds)

	1972	1973
Termijndeposito's en dag-gelden	176	8.360
Spaartegoeden	6.022	4.110
(w.v. rentebijdragen)	(1.885)	(2.264)
Girale gelden	4.337	- 564
Totale toename	10.535	11.906

Anders dan bij de nationale besparingen, waar de hoogte van het inkomen, de inkomensverdeling en de rentestand de bepalende factoren zijn, is voor het spaarverschil bij handelsbanken de rentestructuur van groot belang. De rekeninghouders kiezen een qua liquiditeit en rente optimale spaarvorm voor hun besparingen uit het lopende inkomen. Maar ook hun staande tegoed kan voor een deel naar alternatieve vormen worden overgeheveld. Dit gebeurt in grotere bedragen naarmate de renteverschillen groter zijn en de saldi in liquide spaarvormen worden aangehouden. In dit opzicht vertoont het spaartegoed enige overeenkomst met het girale geld (voor zover het althans niet de minimaal noodzakelijke transactiekassen betreft). Het ligt voor de hand te veronderstellen dat in 1973 de genoemde rentestructuur vooral het spaarverschil via de terugbetalingen heeft beïnvloed. Ook de stortingen waren echter aanzienlijk lager in de tweede helft van 1973. Er was zelfs sprake van een absolute teruggang, wat voor de seizoengecorrigeerde reeks een uitzondering kan worden genoemd.

Voor dit verschijnsel zijn verschillende verklaringen te geven. De Nederlandsche Bank stelt in haar jaarverslag dat de toegenomen aankopen door gezinnen van effecten en meerjarige spaarbewijzen aan toonder van invloed op de aanwas van de spaargelden zijn

geweest. Ook de anticipatie-aankopen in het vierde kwartaal, als reactie op de dreigende gevolgen van de oliecrisis, worden genoemd. Het lijkt inderdaad voor de hand liggend dat versnellingen en vertragingen in de consumptie (bij een regelmatige ontwikkeling van het beschikbaar inkomen) direct van invloed zijn op het spaarverschil. In het ene geval dienen versnelde terugbetalingen ter financiering van de uitgaven; in het andere geval wordt van de gegroeide hoeveelheid liquide middelen een deel op een rentegevende spaarrekening geplaatst. Het praktische nut van deze constatering is echter beperkt tot situaties met crisissachtige verschijnselen zoals ze zich eind 1973 voordeden. Vertragingen en versnellingen in de consumptie zijn namelijk meestal veroorzaakt door parallelle ontwikkelingen in het beschikbaar inkomen, zodat dank zij een positieve marginale spaarquote in deze situatie niet alleen de consumptie, maar ook de besparingen versnellen of vertragen.

Het sparen voor duurzame consumptiegoederen

Meer inzicht in het verband tussen consumptie en het spaarverschil krijgt men misschien, wanneer men rekening houdt met één van de belangrijkste spaarmotieven van kleinere spaarders: het sparen voor duurzame consumptiegoederen, het zgn. doelsparen. De individuele spaarder stort over een zekere periode kleine bedragen en neemt dan het gespaarde tegoed op om de relatief grote aanschaf te kunnen betalen. Het tegoed van zo'n spaarder vertoont in de tijd gezien een zaagtandprofiel.

In een stationaire economie, waarin de aanschaf van duurzame consumptiegoederen, het aantal spaarrekeningen en de mate waarin de duurzame consumptiegoederen uit spaargeld worden gefinancierd niet veranderen, leidt doelsparen wel tot een omzet op spaarrekeningen maar niet tot een positief spaarverschil (van alle spaarders te zamen). De stortingen zijn gelijk aan de terugbetalingen.

Wanneer nu bijvoorbeeld door toename van het consumentenkrediet minder via het spaartegoed wordt gefinancierd, ontstaat tijdelijk een negatief spaarverschil. Na verloop van tijd komt het weer op nul uit. Het spaarverschil wordt duurzaam positief indien er groei komt in de consumptie van duurzame consumptiegoederen. De „inleggers” sparen een groeiend bedrag; de „opnemers” nemen hun in het verleden gespaarde bedrag op, dat ontstaan is als som van vroegere stortingen, die alle kleiner zijn dan de inleggingen van dit moment. Afhankelijk van de mate waarin de inleg en (dus) de geplande aanschaf van duurzame consumptiegoederen stijgt, blijft het spaarverschil positief en constant of zal het ook een

groei vertonen. Terwijl de stortingen (dit alles voor zover het doelsparen betreft) bepaald worden door in de toekomst geplande aankopen en een zekere hiervoor benodigde spaartermijn, zijn de terugbetalingen afhankelijk van in vroeger jaren gestorte bedragen en de aanschaf van duurzame consumptiegoederen.

Bovenstaande overwegingen kunnen tot verschillende theorieën over de relatie tussen spaarverschil, consumptie en inkomen worden omgewerkt. Een paar vaste elementen zijn:

- het belang van het consumenten-krediet als tegenvoeter van sparen;
- in de stortingen werken, sneller dan in de terugbetalingen, veranderingen

in het verwachte inkomen door (via veranderingen in de geplande aanschaf van duurzame consumptiegoederen).

Samenvattend kan worden gesteld dat de rentestructuur en de financiering van duurzame consumptiegoederen uit spaartegoeden de twee belangrijkste determinanten van het spaarverschil bij handelsbanken zijn. De eerste komt vooral tot uiting in de terugbetalingen, de laatste waarschijnlijk vooral in de stortingen. Hoewel in de werking van de laatste veel onzeker blijft, kan worden geconcludeerd dat beide in 1973 debet zijn aan het historisch lage spaarverschil.

A. P. Huijser

G. J. Murphy: *Transport and distribution*. Business Books, Londen, 1972, 198 blz., £ 4,25.

In tegenstelling tot vele lijvige Angelsaksische werken over physical distribution (p.d.) is het onderhavige boek van bescheiden omvang. Evenmin is het boek een bundel geschriften van een aantal auteurs, maar van de hand van één schrijver. Verder zegt de auteur in het voorwoord: „The aim of this book is to try to strike a balance between too academic an approach to the problems of physical distribution, and too much simplification of the situation. On too many occasions an attempt is made to introduce methods of control which, because of their content, are too complex to be operable in the real work context”. In samenhang hiermede richt het boek zich tot één bepaalde categorie lezers, nl. de managers.

Het boek verschilt dus bij eerste kennismaking in vele opzichten van hetgeen in de literatuur over p.d. tot dusver usance is. Doordat het door één auteur geschreven is kunnen de verschillende elementen bovendien vanuit één bepaalde gezichtshoek benaderd worden. Murphy behandelt van deze elementen het „transport” (deel 1), dat hij de „basic factor” noemt, de „inventory control” (deel 2) en de „warehousing” (deel 3). De „organisation and control” (deel 4), dat hij onzes inziens terecht als het moeilijkste aspect van het p.d.-concept naar voren brengt, is het sluitstuk van het boek. Ieder deel is onderverdeeld in een (te) groot aantal paragrafen.

Het element „transport” wordt in het boek voorop gesteld. Door de verschil-

lende elementen kunnen de p.d.-vraagstukken uiteraard vanuit vele gezichtshoeken, die vaak ieder voor zich disciplines zijn, worden benaderd. Deze verschillende wijzen van benaderen komen in de literatuur dan ook tot uitdrukking. Echter dient niet over het hoofd gezien te worden, dat het vervoers-element over het algemeen het belangrijkste kostenelement in de p.d. van goederen is. Murphy onderkent dit, hetgeen o.a. tot uitdrukking komt in de titel van het boek en het aandeel van het transport daarin, nl. één derde.

Voorafgegaan door een aantal inleidende paragrafen over p.d., bespreekt Murphy in deel 1 de verschillende vervoerstechnieken. Hiervan geeft hij allereerst een „overall” beeld, waarbij de technieken in relatie tot elkaar bezien worden, waarna hij nader ingaat op de kosten en kwaliteitsaspecten van de afzonderlijke technieken. Zeer juist wordt hierbij gesteld, dat „there is no such thing as the ideal transport mode”. De kosten en kwaliteitsaspecten van de vervoerstechnieken worden steeds in samenhang met de p.d. besproken. Zo behandelt Murphy bij de luchtvracht ook de gevolgen voor de voorraad, de opslagruimte, de verzekering en de verpakking. Bij de zeevaart gaat hij in op de pallets en containers en hun betekenis voor de p.d.

Zijn all round benadering blijkt uit de behandeling van de Britse Transport Act van 1968. Hiervan bespreekt hij de mogelijke gevolgen voor de vervoersmarkt en de verhouding tussen weg en

spoor. Hij acht deze wet o.a. van belang voor het verkrijgen van een grotere efficiency in het wegvervoer en in verband daarmee voor het terugdringen van de p.d.-kosten van de verlader. Ook voor de EG zijn de resultaten van deze Britse wet van belang. Een van de principes is immers liberalisatie van het wegvervoer. De houding van de Britten en wellicht van andere landen zal ten aanzien van dit punt zeer zeker bepaald worden door de resultaten van deze wet.

Het eerste deel wordt besloten met een bespreking van technieken om de routes van voertuigen te optimaliseren. Hierbij besteedt Murphy aandacht aan het verkrijgen en interpreteren van informatie, alsmede aan de methodiek van de verschillende technieken, zoals lineaire programmering.

In deel 2 wordt allereerst de functie van de voorraad besproken. Murphy definieert deze als „it acts as a buffer between fluctuations in demand and production levels”. Vervolgens wordt aandacht besteed aan het voorspellen van de verkopen en aan de verschillende typen voorraad. Bij de kosten van de voorraad passeren de „order costs”, de „delivery costs”, de „stockout costs”, de „carrying costs”, de „administration costs” en de „costs of control” de revue. Daarna gaat hij in op enkele optimaliseringstechnieken, zoals de ABC-methode, de „fixed order quantity”, de „fixed order period” en de „economic order quantity” (EOQ).

In deel 3 maakt Murphy een onderscheid tussen externe factoren en interne factoren. Onder de eerste verstaat hij factoren die van belang zijn voor het aantal en de grootte van de opslagruimten. Onder de tweede vallen de factoren die de lay-out en het gebruik van de ruimten bepalen.

Zijn geïntegreerde benadering blijkt o.a. bij het vraagstuk van het aantal opslagruimten (warehouses). Hier brengt hij in een cijfervoorbeeld het serviceniveau, de transportkosten, de kosten van de voorraad en de „handling”-kosten met elkaar in verband. Ook uit dit voorbeeld blijkt, wat hij in het boek steeds naar voren brengt, dat de onderneming moet streven naar de laagste kosten bij een vastgesteld serviceniveau. Streven naar zo laag mogelijke p.d.-kosten zonder meer is gevaarlijk.

Het laatste deel is van meer beschouwende aard dan de voorgaande twee delen. „It is the most difficult because we are now dealing with people, not abstract ideas. We can theorise to our heart's content about quantities and rules, but in the last resort they must be carried on with an organised structure”.

In dit deel beschrijft Murphy o.a., op welke wijze men kan komen tot een wijziging van de organisatie van de onderneming. T.a.v. de introductie van het p.d.-concept stelt hij, dat „consulting all interested parties in the first in-

stance (where practicable) will save time and money in a later stage". Vanwege het probleem, dat men een „oude" staf in een „nieuwe" situatie verkrijgt, beveelt hij voor de p.d.-functionaris een hiërarchisch zo hoog mogelijke positie aan. „Remember we could be dealing with a function accounting for up to nearly half of the final sales cost of our particular product".

Bij de keuze van een organisatiestructuur spelen volgens de schrijver een drietal overwegingen een rol, t.w. de investeringen, de bestaande structuur en de aard van de produkten en de markt. Hij maakt hierbij een duidelijk onderscheid tussen de interne organisatie van het „p.d.-department" en de plaats die dit „department" inneemt in de totale organisatiestructuur van de onderneming. Wat dit laatste betreft geven een aantal schema's even zoveel mogelijkheden weer, hoewel in feite geldt, dat elke onderneming haar eigen organisatiestructuur dient te zoeken. „There are, however, very strong trends to be seen: the first move would seem to be the consolidation of the transport and warehousing functions".

Bij de „control" besteedt Murphy aandacht aan de informatie die voor beleidsbeslissingen verkregen moet worden. „The only thing which can be done is to compile our own accounts for the p.d. system with which we are

concerned". Met behulp van deze „accounts" kunnen de verschillende distributietechnieken vergeleken worden. Voor deze vergelijking worden twee methoden besproken die beide een uitbreiding zijn van de bekende break-even analyse.

Bezien wij het boek in zijn geheel, dan kan gesteld worden, dat de schrijver zijn doelstelling waar maakt. Het boek is duidelijk op de praktijk gericht, waarbij de verschillende elementen op een gelijk niveau en zoveel mogelijk geïntegreerd worden behandeld. Het niveau is dat van middelgrote ondernemingen, die zich langzamerhand, aangestoken door de grote ondernemingen, van het p.d.-concept bewust gaan worden en zich over p.d.-vraagstukken gaan bezinnen. Het streven van de schrijver om zoveel mogelijk nadruk te leggen op de wisselwerking tussen de verschillende elementen kan, zeker in vergelijking met andere werken, geslaagd genoemd worden.

Door zijn praktische aanpak, gericht op één bepaalde categorie lezers, door zijn behandeling van het p.d.-concept vanuit één gezichtshoek en door zijn geïntegreerde benadering met onderkenning van de organisatorische problemen, kan dit boek waardevol worden genoemd voor een eerste oriëntatie in de problematiek.

J. M. Verhoeff

klaring van de hoogte van de loonvoet onderscheid wordt gemaakt tussen de feitelijke lonen en de officiële, van regeeringswege vastgestelde lonen. Het eerste gedeelte van het boek wordt besloten met de beschrijving van simulatie-experimenten, die ten doel hebben een beter inzicht in de werking van omvangrijke macro-economische modellen.

Het tweede deel van het boek, met als titel *Monetary Sector Models* bestaat enkel en alleen uit studies van de monetaire sector. In twee van deze studies, die van L. McGregor en A. A. Walters en die van R. Crouch wordt de Tobin-Patinkin-Levhari-paradox behandeld volgens welke de overgang van een ruilverkeershuishouding in natura naar een geldverkeershuishouding kan leiden tot een verlaging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit en de kapitaalintensiteit. De overige drie opstellen zijn meer empirisch van aard. J. Helliwell, G. Sparks en J. Frisch stellen een methode op om het kapitaalrendement (*supply price of capital*) te berekenen. C. R. Wymer ontwikkelt en schat een model van de financiële sector van het Verenigd Koninkrijk. Het boek wordt besloten met een studie van R. Zecher over de monetaire aanpassingen in een zeer open economie in geval van een stelsel met vaste wisselkoersen.

Het is moeilijk, zo niet onmogelijk, over een boek met een zo grote verscheidenheid aan onderwerpen een algemeen oordeel te vellen. Ik wil daarom volstaan met het maken van slechts enkele opmerkingen. De bespreking van de drie macro-modellen zijn noodzakelijkerwijs erg kort gehouden. Ze beslaan elk niet meer dan twintig bladzijden. Dit maakt een grondige evaluatie van de modellen onmogelijk. Deze uitzettingen geven dan ook niet meer dan een indruk van de gehanteerde modellen.

Vanuit theoretisch oogpunt zijn de simulatiestudies en de studie van Wymer van de financiële sector van de economie van het Verenigd Koninkrijk het meest interessant. De simulatiestudies laten duidelijk zien welke ongekende mogelijkheden de techniek van de simulatie biedt om de werking van niet-lineaire en stochastische systemen te doorgronden. Zo blijkt uit een door A. Zellner en S. C. Peck uitgevoerde simulatie

A. A. Powell en R. A. Williams (red.): Econometric studies of macro and monetary relations. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, Londen, 1973, viii + 358 blz., f. 60.

Dit boek omvat een selectie uit de opstellen, die zijn gepresenteerd op het tweede Australische econometristencongres, dat in augustus 1971 in de Monash University is gehouden. Het bestaat uit twee delen.

In het eerste deel met als titel *Macroeconometrics* worden de voor een drietal landen, t.w. Canada, Australië en Nieuw-Zeeland, opgestelde modellen uiteengezet en worden methoden besproken om de kenmerken van grote en ingewikkelde modellen te doorgronden. Dit deel begint met een opstel van L. R. Klein over het zich vooral bij het schatten van stelsels simultane vergelijkingen voordoende probleem van te weinig waarnemingen. Daarna worden in een drietal hoofdstukken kwartaalmodellen van de Canadese, de Australische en de Nieuwzeelandse economie besproken. Deze modellen zijn alle in zekere zin post-keynesiaanse modellen: de feitelijke hoogte van het nationale produkt wordt bepaald door de hoogte van de effectieve vraag. Het model van de Canadese economie is het meest verfijnd, maar daardoor ook het ingewikkeldst. Door een tamelijk vergaande desaggregatie omvat dit model maar liefst 258 vergelijkingen, waarvan 142 gedragsrelaties. De modellen van de Australische

en de Nieuwzeelandse economie bestaan uit respectievelijk 79 en 63 vergelijkingen, waarvan 41 en 44 gedragsvergelijkingen. Alle drie de modellen omvatten zowel een submodel van de reële als van de financiële sector. Een interessant kenmerk van het model van de Canadese economie is, dat het zodanig is opgezet, dat het kan worden gekoppeld aan het MPS-model van de Verenigde Staten, zodat een model kan worden verkregen van de hele Noord-Amerikaanse economie.

In het vijfde hoofdstuk ontwikkelt C. I. Higgins een model van de loon- en prijssector. Het belangwekkendste kenmerk van dit model is, dat bij de ver-

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (070) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

met behulp van het Federal Reserve-MIT-Penn-model, dat men met behulp van de monetaire politiek de inflatie wel kan doorbreken, maar dat dit ge- paard gaat met een depressie, waarin het werkloosheidspercentage groter wordt dan 12. De studie van Wymer is daarom zo interessant, omdat hij de evenwichtsconceptie volkomen loslaat, door de evenwichtsvergelijkingen van de financiële markten te vervangen door aanpassingsvergelijkingen. Dit maakt het hem mogelijk de aard van de aanpassingen alsmede de aanpassings- snelheden op die markten te onder- zoeken.

Tenslotte nog een opmerking over de samenstelling van de bundel. Het boek bestaat — en dat mag men op grond van de titel ook verwachten — bijna ge- heel uit empirische studies. In deze opzet vallen de studie van McGregor en Walters en die van Crouch over de produktiviteit van het geld, volstrekt uit de toon. Aan deze studies kan alleen enige theoretische betekenis worden toegekend. Ze zouden in dit boek dan ook beter niet hebben kunnen zijn opgenomen.

S. K. Kuipers

Edgar Faure, Felipe Herrera, Abdul Razzak Kaddowza, Henri Lopes, Arthur V. Petrovsky, Majid Rahnama en Frederick Champion Ward: Leren om te leven. Aula paperback, Het Spectrum BV, Utrecht/Antwerpen, 1974, 276 blz., f. 21,50.

Rapport van de International Com- mission on the Development of Educa- tion. Deze door de UNESCO in 1970 ingestelde commissie stelde een onder- zoek in naar de situatie op het gebied van onderwijs, opleiding en vorming over de gehele wereld. In het eerste deel van het rapport maakt de commissie een balans op van de huidige situatie en probeert zij tot een definitie te komen van de bestaande knelpunten. Deel twee geeft een visie op de toekomst, ge- zien in het licht van de moderne peda- gogische en sociologische opvattingen en van de technologische ontwikke- lingen. Het derde deel geeft de elemen- ten voor de strategie ter verwezenlijking van een dergelijke maatschappij. Het bevat aanbevelingen en suggesties voor veranderingen op pedagogisch, admini- stratief en financieel-economisch terrein en illustreert deze met praktische voor- beelden uit landen waar met deze ver-anderingen reeds een begin werd ge-

maakt. Dit deel besluit met een beroep op de internationale solidariteit, omdat volgens de commissie het beoogde doel alleen bereikt kan worden door inten- sive samenwerking tussen alle landen ter wereld, in welk ontwikkelings- stadium zij op dit moment ook verke- ren. Het boek bevat tevens veel statis- tisch materiaal.

Dr. R. Bannink: Planning als weten- schap en activiteit. H. E. Stenfert Kroese, BV, Leiden, 1973, 22 blz., f. 3,50.

Rede over het gebruik van planning- technieken uitgesproken bij de officiële aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de bedrijfseconomie aan de Katholieke Hogeschool in Tilburg.

Aansluiting onderwijs — beroepsprak- tijk. Verslagen en rapporten jaargang 1973-7 van het Ministerie van Sociale Zaken, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1974, 50 blz.

Samenvatting van het onderzoek naar de mogelijkheden om functie-eisen te confronteren met onderwijs- doelstellingen, uitgevoerd door Bakke- nist, Spits & Co en het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen.

STICHTING NIJENRODE INSTITUUT VOOR BEDRIJFSKUNDE

heeft plaats voor een

WETENSCHAPPELIJK [hoofd] MEDEWERKER

binnen de afdeling Bedrijfswetenschappen.

- Zijn taak zal in de eerste tijd voornamelijk bestaan uit het geven van onderwijs op kandidaats- niveau op het gebied van ondernemingsfinanciering. Dit onderwijs wordt in principe in kleine groepen gegeven, waarbij vooral de participatie van de studenten grote aandacht krijgt.
- Daarnaast bestaat de mogelijkheid om deel te nemen in een van de lopende researchprojecten en/of zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te verrichten.
- Gedurende de inwerkperiode kan de medewerker intensief worden begeleid door de betreffende hoogleraar in de bedrijfseconomie.
- Van de medewerker wordt niet alleen verlangd dat hij didactische kwaliteiten bezit, maar ook dat hij zal passen in het relatief kleine dynamische werkteam.
- Mede gelet op de talrijke contacten met Euro- pese en Amerikaanse wetenschappelijke instellingen kunnen belangwekkende ontplooiingsmoge- lijkheden worden geboden.
- Aanstelling vindt plaats volgens de richtlijnen van het rangenstelsel der wetenschappelijke me- dewerkers.
- Salariëring en andere arbeidsvoorwaarden vol- gens Rijksregeling.
- Belangstellenden worden uitgenodigd hun solli- citaties schriftelijk in te dienen bij Prof. Dr. F. G. Derkinderen, Nijenrode, Instituut voor Bedrijfs- kunde te Breukelen, die gaarne bereid is nadere in- lichten te verstrekken (tel. overdag 03462-1944 en 's avonds 03438-7301).

10 de rijksoverheid vraagt

directeur algemeen arbeidsvoorzieningsbeleid (mnl./vrl.) vac. nr. 4-3892/0936

voor het Ministerie van Sociale Zaken

t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening, Directoraat Algemeen Arbeidsvoorzieningsbeleid

Het Directoraat-Generaal heeft tot taak het bevorderen van harmonische ontwikkelingen en optimale onderlinge afstemming van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Het arbeidsmarktbeleid - als onderdeel van het sociaal-economisch overheidsbeleid - is zowel op de totale werkgelegenheid als op de gehele beroepsbevolking gericht, zulks in samenspel met het bedrijfsleven, andere ministeries, lagere overheden en vele maatschappelijke organisaties en instellingen. Het Directoraat-Generaal bestaat uit een Centrale Dienst en provinciaal en gewestelijk ingestelde onderdelen. De Centrale Dienst is enerzijds beleidssector van het Ministerie en geeft anderzijds leiding aan het over het gehele land verspreide apparaat, dat een breed scala van arbeidsvoorzieningsmaatregelen hanteert.

Taak: na ruime inwerkperiode, in directieverband mede leiding geven aan de dienst, directie voeren over een aantal beleids- en uitvoeringsonderdelen, deelnemen aan interdepartementaal en internationaal overleg inzake arbeidsmarktvragestukken en leggen en onderhouden van contacten met instanties buiten de overheidsfeer.

Vereist: universitaire opleiding, b.v.k. economie. Ruime ambtelijke ervaring in het bestuurlijke vlak.

Standplaats: Rijswijk (Z.-H.).

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 5903,- per maand.

---

economisch medewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 4-3878/0936

die zal worden toegevoegd aan het Hoofd Organisatie en Efficiency

voor het Rijksinkoopbureau

Taak: beleidsondersteunende werkzaamheden - vergelijkbaar met „comptroller” - in hoofdzaak bestaande uit: behandelen van administratieve en organisatorische vraagstukken, die zich voordoen bij het controleren en vastleggen van gegevens betreffende het bedrijfsgebeuren; analyseren en interpreteren van beleidsstatistieken en financiële gegevens en het mede op grond daarvan opstellen van adviezen ter bevordering van de doelmatigheid.

Vereist: doctoraal examen Economie; bewezen belangstelling voor organisatieproblemen en automatiseringsvraagstukken.

Standplaats: Rijswijk (Z.-H.).

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 3553,- per maand. Promotiemogelijkheid tot max. f 4116,- per maand aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

De salarissen zijn exclusief $7\frac{1}{2}$ % vakantie-uitkering en een toeslag van max. f 45,- per maand.